

“Samanlaisia ne on syntyessään kaikki”

Ihmisyys ja eläimyys Aki Ollikaisen *Nälkävuodessa*

Pro Gradu -tutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Kesäkuu 2019

Iris Ahtola

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

AHTOLA, IRIS: ”Samanlaisia ne on syntyessään kaikki”. Ihmisyys ja elämyys Aki Ollikaisen *Nälkävuodessa*

Pro gradu -tutkielma, 65 s.

Kotimainen kirjallisuus
Kesäkuu 2019

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella ihmisyyden ja elämyyden olemusta Aki Ollikaisen esikoisromaanissa *Nälkävuosi* (2012). Kysyn mitä ihmisyys on, kun perustarpeet eivät täyty. Ääriolosuhteet eli tässä tapauksessa nälkävuodet, tarjoaa täydellisen taustan perimmäisten kysymysten esittämiselle ja niiden vastausten löytämiselle.

Teos käsittelee Suomea kohdanneita tuhoisia katovuosia ja erityisesti vuotta 1867. Tarinassa seurataan kahden eri perheen elämää kriisitilanteessa. Kodistaan kerjuulle lähtevän torppariperhe altistuu nälkävuosien kärsimyksille, kun taas Helsingissä elävä Renqvistin perhe seuraa tavallisen kansan kamppailua etäältä. Ihmisyiden olemusta tutkitaankin tässä luonto-kulttuuri -jaottelun, luokkaerojen sekä sukupuolen kautta. Sitä lähestytään lähinnä elämyyden kautta ja elämyys nähdään pelottavana, ihmisyyttä uhkaavana ominaisuutena. Käytän ihmisyyden rakentumisen välineenä Giorgio Agambenin antropologista konetta, jossa *homo sapiens* nähdään lajina, jonka erityispiirteenä on ihmisyyden tunnistus sekä koneena, joka tuottaa tämän tunnistuksen.

Tutkimus tuo esiin sen, että ihmisyys on jotain sellaista, mitä emme suo edes kaikille lajimme edustajille. Kun joku tai jokin asetetaan elämyyden piiriin, siirrämme sen mahdollisimman kauaksi itsestämme ja oikeutamme sorron sekä hyväksikäytön. Avun antaminen tavalliselle kansalle ei nälkävuosien aikana enää tuntunut niin aiheelliselta, kun päättäjämme alkoivat eläimellistää nälästä kärsiviä ja kerjäläisiä. Historiallisessa romaanissa käydään läpi myös yhteiskunnallisia ongelmia, mutta niidenkin ytimessä on ihmisyys, kun mietitään miten ja ketä olisi syytä auttaa.

Tutkimus suoritetaan posthumanistisessa ja eläintutkimuksellisessa teoriakehyksessä, jossa yritetään luopua antroposentrisestä ajattelutavasta. Vaikka tutkimus keskittyykin ihmisiin ja ihmisyyteen, perustetaan sen siihen ajatukseen, että ihminen on eläin muiden joukossa. Tämä tutkimus tarkastelee sitä, onko ihmisyys jotain erityistä vai pelkästään opeteltua.

Asiasanat: posthumanismi, eläintutkimus, ihmisyys, elämyys, ihmisen ja eläimen välinen suhde

1. Johdanto	3
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	3
1.2. Teoriatausta	5
1.3. Käsitteet	7
1.3.1. Ihminen ja eläin	7
1.3.2. Ihmisyys ja eläimyys	8
1.3.3. Luonto ja kulttuuri	10
1.3.4. Antropologinen kone	11
2. Mistä ihmiseläin rakentuu?	13
2.1. Minä en jätä lapsiani – äitiys	13
2.2. Ihan sama mitä toinen sanoo – puheen merkitys	17
2.3. Nimesin itteni, ja oon oma herrani – selviytyminen	21
2.4. Mikä pirun lähettämä sinä olet? – yhteiskunnan pohjalla	24
3. Toislajiset eläimet	30
3.1. Ei-inhimilliset tunteet ja enteet	30
3.2. Eläimellistyminen	34
3.3. Tekstilliset eläimet	39
4. Mitä on ihmisyys?	45
4.1. Sivistyneistö ja kansa -dikotomia	45
4.2. Samastuminen	48
4.3. Ihmisyyden kulissi	50
5. Lopuksi	57
Lähteet	63

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Nälkävuosi (N) on aiemmin toimittajana työskennelleen Aki Ollikaisen (s. 1973) esikoisteos. Julkaisuvuonna 2012 Ollikainen voitti teoksellaan *Helsingin Sanomien* kirjallisuuspalkinnon, ja se oli myös Finlandia-palkintoehdokas. Sitten hän on julkaissut toisen romaaninsa *Musta satu* vuonna 2015 ja kolmannen teoksensa *Pastoraali* vuonna 2018.

Nälkävuosi kertoo nimensä mukaisesti suurista nälkävuosista, jotka koettelivat Suomea 1866-1868. Kahdeksan prosenttia Suomen väestöstä menehtyi näinä vuosina ja tästä seuraten nälkä sekä kuolema ovatkin vahvoja teemoja teoksessa. 1860-luku oli poikkeuksellisen katastrofista aikaa Suomen historiassa ja huonojen satojen sarja sai alkunsa jo 1856, seurauksenaan tuhoisimmat katovuotemme. (Pitkänen 1991, 39) *Nälkävuosi* kuvaa miten erilainen kokemus se oli maaseudun köyhille talonpojille ja kaupungin sivistyneistölle. Tarinassa kuvataan rinnakkain kotinsa hylänneen perheen matkaa kohti paratiisina näyttäytyvää Pietaria sekä Renqvistin veljesten elämää Helsingissä, nimeämättömän senaattorin vaikutusvallan alla.

Marja ja Juhani sekä heidän lapsensa Matalena ja Juho edustavat tarinassa niitä maalaisia, joihin katovuodet vaikuttivat rankimmin. He elävät nälässä Korpelan torpassa ja perheenpää Juhani on huonon ravitsemuksen seurauksena hyvin heikossa kunnossa. Marja päättää lähteä lastensa kanssa matkaamaan kohti Helsinkiä, ja sen takana siintävää Pietaria, jossa heillä mahdollisesti olisi vielä tulevaisuus. Helsingissä asuville Teo ja Lars Renqvistille nälkävuodet esiintyvät enemmän aikana, jolloin on pohdittava omaa suhtautumista tavallisen kansan ahdinkoon ja siihen, miten heitä olisi autettava. Lars toimii apulauskamreerina senaattorille, jonka vastuuna on ratkaista katovuosien aiheuttama ruokapula ja heidän kauttaan tuodaan esiin valtion näkökulma kansalliseen hätätilanteeseen. Teo on lääkäri, joka haluaa auttaa huono-osaisia, mutta keskittyy lähinnä tekemään tautitarkastuksia prostituoiduille.

Rikkaan sivistyneistön ja köyhien talonpoikien sekä muiden huono-osaisten välille syntyy vastakkainasettelu, joka jakaa tarinan juonen kahtia, mutta myös toistaa erottelua ihmiseläinten ja ei-inhimillisten eläinten välillä. Haluan tutkia sitä, mitä tarkoittaa olla ihminen ja mitä eläin nälkävuosien kontekstissa. Koska *Nälkävuoden*

keskiössä on katovuosien kurjuus, nousee teoksessa vahvoiksi teemoiksi kuolema, nälkä, kärsimys ja henkisyys.

Nälkävuodet ovat katastrofitila, jossa eläminen vie monin tavoin äärirajoille, ja se tekeekin ihmisen olemuksen tutkimisen mielekkääksi. Tutkimuskysymykseni kuuluukin, mitä on olla ihminen, kun perustarpeet viedään. Nouseeko eläin esiin, vai ovatko seuraukset monisyisempiä? Perustarpeiksi voidaan ajatella ravintoa, kattoa pään päällä ja oman yhteisön tukea sekä muita asioita, joita usein pidämme itsestäänselvyyksinä.

Nälkävuosi on erityisen kiinnostava tutkimuskohde koska sen teemat ja tekstistä nousevat kysymykset tuntuvat olevan edelleen vailla vastauksia. Tai ainakin monet ovat niistä eri mieltä. Ihmisten ja eläinten välinen vaikea suhde, sekä ihmisten itsensä välinen eriarvoisuus ovat ongelmia, joiden kanssa kamppailemme päivittäin. Nälkävuodet olivat erityisen vaikeaa aikaa historiassamme ja siksi Ollikaisen näkökulma rakentaa mielenkiintoisen asetelman, jonka kautta voi tarkastella sekä nykypäivän ongelmia että jo historiaan jääneitä kysymyksiä. Vaikka yhteiskuntamme toimii eri tavoin 2010-luvulla, on kysymys ihmisyyden luonteesta ja siitä, miten suhtaudumme lajitovereihimme sekä ei-inhimillisiin olentoihin edelleen ajankohtainen.

1.2. TEORIATAUSTA

Tutkimukseni teoreettinen kenttä on posthumanistinen, mutta sen puitteissa keskityn eläintutkimukseen. Posthumanismi sekä eläintutkimus ovat viime vuosina kasvattaneet suosiotaan monella eri alalla. Posthumanismin keskeisenä ajatuksena on siirtyä pois ihmiskeskeisyydestä ja sen avulla pyritään löytämään ”vaihtoehtoisia, ei-essentialistisia ja ei-hierarkkisia tapoja ymmärtää erilaisten olioiden ominaisuuksia ja keskinäisiä suhteita”. (Lummaa & Rojola 2014, 14.) Siinä pyritään luopumaan siitä ajattelumallista, että ihminen ja eläin ovat toistensa vastakohtia.

Kuten posthumanismikin, jakautuu eläintutkimus eri koulukuntiin. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteellinen eläintutkimus (*human-animal studies*) on monitieteellinen tutkimusala, jonka tutkimuskohteena on ihmisen ja eläimen välinen suhde (Taylor 2013, 1, 155). Se on kasvattanut suosiotaan, varsinkin kun eläinten asema ja merkitys länsimaissa ovat muuttuneet. Suomessa tutkimussuuntauksen nimi ei ole täysin vakiintunut vaan riippuu tutkijan omasta tieteenalasta. (Kaarlenkoski ja Ung-Lanki 2013, 7.)

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteellinen eläintutkimus on saanut kritiikkiä oman alansa sisällä niiltä, jotka identifioituvat kriittisen eläintutkimuksen (*critical animal studies*) piiriin. Nykyisessä muodossaan kriittinen eläintutkimus sai alkunsa 2000-luvulla, mutta sen juuret ovat 1970-luvun ekofeminismi-liikkeessä, joka pyrki kiinnittämään huomion naisten alistamisen ja luonnon tuhoamisen väliseen yhteyteen.

Kriittinen eläintutkimus on kritisoinut yhteiskunta- ja kulttuuritieteellistä eläintutkimusta liiasta akateemisuudesta ja kapeakatseisuudesta sekä se on ottanut yleisesti radikaalimman lähestymistavan ihmisen ja eläimen väliseen suhteeseen. Kriittisen eläintutkimuksen mukaan eläimiä ei pitäisi käyttää analyysin välineinä, vaan tutkimuksen tähtäimenä pitäisi olla kaikkien lajien vapauttaminen. Ihmisillä on poliittinen ja kulttuurinen valta päättää miten eläimiä kohdellaan ja tätä valtaa ei pitäisi väärinkäyttää.

Kriittisessä eläintutkimuksessa nostetaan esiin niitä keinoja, joilla tietoa eläimistä rakennetaan ja osoitetaan niissä näkyvät valtarakenteet. Tutkimus pohjaa vahvasti intersektionaalisuuteen ja eläinten huono kohtelu rinnastetaan rasismiin ja seksismiin. (Taylor 2013, 155-159.) Tiivistäen voisi todeta, että yhteiskunta- ja

kulttuuritieteellinen eläintutkimus tutkii yleistieteellisesti eläinten asemaa kulttuurissa ja yhteiskunnassa, mutta kriittinen eläintutkimus ottaa posthumanistisemman ja poliittisemman lähestymistavan kyseenalaistamalla ihmiskeskeistä maailmankuvaa. (Aaltola & Keto 2015, 12)

Eläintutkimukseen liittyy myös ekofeminismi, joka pyrkii löytämään yhteyksiä naisten sekä ympäristön ja eläinten alistamisen väliltä. Ekofeminismissä puhutaan vallan yhteydessä ”dominaation logiikasta”, joka perustuu kahtiajakoihin ja hierarkiaan. Elisa Aaltola kuvaa sitä seuraavasti:

Kahtiajakojen mukaisesti todellisuus jaetaan erilaisiin vastapareihin, kuten mies–nainen, kulttuuri–luonto, ihminen–eläin, ja järki–tunne. Hierarkian mukaisesti näiden vastaparien osapuolista aina ensimmäinen on etusijalla toiseen nähden (mies on siis naisen, kulttuuri luonnon, ihminen eläimen ja järki tunteen yläpuolella). Dominaation logiikka puolestaan tarkoittaa, että vastaparien ensimmäiset osapuolet rinnastuvat keskenään, samoin toiset. Näin ollen mies, kulttuuri, ihminen ja järki rinnastetaan, toisiinsa, kun taas nainen, luonto, eläin ja tunne liittyvät yhteen.

Ekofeministit ovat vahvasti sitä mieltä, että kritisoidessa naisten huonompaa asemaa, on aiheellista kiinnittää huomio myös eläinten sortoon. (Aaltola 2013, 180)

Omassa tutkimuksessani asetun eläintutkimuksen eri haarojen risteykseen: toisaalta näkökulmani ihmisen ja eläimen suhteeseen pohjaa valtavirtaa edustaviin teorioihin, mutta haluan tuoda esiin *Nälkävuodessa* esiintyvät yhteiskuntaluokkien erot ihmisyyden ja eläimyyden kehyksessä. Olen siis kiinnostunut sovittamaan intersektionaalisuutta käsitteleviä teorioita työhöni. Eläintutkimus on monitieteistä, joten siitä täytyy löytää kirjallisuudentutkimukseen sopivat osa-alueet ja koska *Nälkävuosi* käsittelee menneisyyttä, eivät kaikki uusimmat eläintutkimuksen näkökulmat palvele omaa tutkimustani. En halua rajoittaa itseäni valitsemalla vain yhtä suuntausta, vaan haluan lähestyä aihettani mahdollisimman monesta näkökulmasta. Rajatakseni aihetta pitäydyn kuitenkin niissä teorioissa, jotka koskevat nimenomaan eläimyyttä ja ihmisyyttä.

1.3.KÄSITTEET

1.3.1 Ihminen ja eläin

Olen ihmisyyden lisäksi kiinnostunut ihmisten sekä muiden eläinten välisestä suhteesta. Aiheen lähestyminen tutkimustarkoituksessa vaatii eläimen käsitteen määrittelyä. Eläinfilosofi Elisa Aaltolan (2013, 12) mukaan ihmiset ovat jo pitkään halunneet olla erityisiä ja ennen kaikkea täydellisempiä ja parempia kuin eläimet, mutta silti ihmisen oma eläimellisyys nostetaan esiin tietyissä tilanteissa. Usein ihminen eläimellistyy negatiivisessa valossa, mutta ”eläimellisyyden avulla itsensä määriteltyään ihminen on kuitenkin välttämättä samalla paikantanut oman ihmisyytensä *ytimeen* eläimen” (Sihvonen 2014, 94). Toisaalta ihminen siis vierastaa yhteyttään ei-inhimillisiin eläimiin, mutta tunnustaa jakavansa piirteitä niiden kanssa. Eläimyys voi siis käsittää kaikki elolliset olennot, mutta ihmisyyys tekee meistä erityisiä. Usein eläimyden kautta perustellaan tietynlaista käytöstä, joka voi tuntua häpeälliseltä tai harkitsemattonalta.

Sosiologi ja eläinaktivisti Salla Tuomivaara toteaa artikkelissaan ”Saako ihmistä sanoa eläimeksi?” (2015), että eläinkuvamme on juuri nyt muutostilassa, koska yritämme päättää, millainen suhteemme eläimiin pitäisi olla. Tämän lisäksi emme ole koskaan tulleet yhteisymmärrykseen siitä, olemmeko itse eläimiä vai emme. Olemme biologisesti samankaltaisia, mutta historiamme perusteella eläin on jokin, jota voimme alistaa ja käyttää hyväksi, joten emme itse tunne kuuluvamme samaan joukkoon. Koska näemme eläimen toisena, meitä alempana, emme tiedä mitä siitä seuraa, jos hyväksymme olevamme itsekin eläimiä. Eläinkysymykset herättävät usein keskustelijoissa voimakkaita tunteita puolin sekä toisin. Keskustelujen ytimessä on se, onko meillä oikeus kohdella muita lajeja tavalla, jonka usein tuomitsemme, kun se kohdistuu inhimillisiin eläimiin.

Vaikka tiedekin kertoo meille, että emme eroa toislajisista eläimistä paljoakaan, on ihmisten vaikea luopua dualistisesta, hierarkkisesta ja kilpailua korostavasta käsityksestä ihmisen ja eläimen suhteesta. Jo 1800-luvulla Charles Darwin (1809-1882) kyseenalaisti ajatuksen siitä, että ihmisen eroaisi kategorisesti muista eläimistä. Ihmiset ovat tavallaan erityisiä, mutta emme ole muiden eläinten vastakohta. Ajatus siitä, että meidän täytyy kilpailla muiden lajien kanssa, näkyy kaikkialla

kulttuurissamme. Ajattelemme että se mikä hyödyttää muita, on meiltä pois. Kilpailemme esimerkiksi jatkuvasti suurpetojen kanssa reviiiristä Suomessa, vaikka maassamme olisi paljon tilaa kaikille lajeille. Näemme muut lajit uhkana, koska koemme, että olemme etuoikeutettuja yhteisiin maihimme. (Ks. Aaltola 2013, 12,15) Tämän kilpailuvietin ja reviiiritietoisuudenkin voi helposti nähdä muissa eläimissä, mutta silti emme usein koe, että muut lajit olisivat oikeutettuja siihen minkä koemme omaksemme.

Suhdettamme muihin lajeihin kuvaa hyvin arkikielessä esiin nouseva tapa puhua ihmisistä ja eläimistä erillisinä eliöinä. (Aaltola 2013, 25) Lähtökohtani tähän tutkimukseen kuitenkin on, että ihminen on eläin. Tässä tutkimuksessa keskitytään ajoittain kuitenkin ihmisyyden ja eläimyksen vastakkaisuuteen, joten viitataan tästä eteenpäin muihin eläimiin *ei-inhimillisinä eläiminä*. Ajatuksenani on, että ihminen on *inhimillinen eläin*, mutta välttääkseni sekaannusta ei-inhimillisen eläimen ja inhimillisen eläimen välillä, käytän myös termejä toislajinen eläin ja ihmiseläin. Ei-inhimillinen eläin nousee käsitteenä esiin eläintutkimuksessa ja eläinfilosofisissa teoksissa, joissa ihminen nähdään eläimenä muiden joukossa. Paikoitellen puhun myös eläimistä, tarkoittaessani koko eläinkuntaa, ihmiset mukaan lukien.

1.3.2. Ihmisyys ja eläimyys

Keskeisimmät käsitteeni ovat eläimyys ja ihmisyys, ja niiden merkitystä yritän selvittää kohdeteokseni puitteissa. Tim Ingold (1988, 4) kuvaa eläimyksen (*animality*) ja ihmisyyden (*humanity*) suhdetta tunnistamalla kaksi toisilleen vastakkaista näkökulmaa eläimyyteen. Eläimyys voidaan nähdä ominaisuutena, joka yhdistää kaikki eläinkunnan edustajia, inhimillinen eläin mukaan lukien, mutta toisaalta se voidaan myös nähdä ihmisyyden vastakohtana. Kuten Elisa Aaltolakin (2013, 11) sanoo, keskittyvät ihmisyyden määritelmät usein kartoittamaan sitä, miten ihminen eroaa muista eläimistä.

Käytän myös käsitteitä eläimellisyys ja inhimillisyys. Siinä missä ihmisyys määrittyy eläimyksen kautta, määrittyy eläimellisyys inhimillisyyden kautta: antropologian kautta määriteltynä inhimillisyys ei ole sisäsyntyinen luontainen ominaisuus, vaan

jotain opittua ja se syntyy kytköksissä sosiaaliseen ja kulttuuriseen maailmaan. Se ei myöskään ole piirre, joka määrittää vain yksilöä, vaan kaikkia ihmisyyden piiriin laskettavia olentoja (Eriksen 2002, 64). Tätä kautta eläimellisyys on siis inhimillisyyden vastakohta, jotain, joka tulee sisältäpäin, jotain hallitsematonta, joka on kytköksissä luontoon. Emme voi oppia eläimellisyyttä, mutta inhimillisyyteen kuuluu eläimellisyyden hallitseminen ja tukahduttaminen. Muut eläimet nähdään usein puutteellisina, ehkä juuri siksi, etteivät ne pysty hillitsemään omaa luontoaan.

Monille ihmisille rakkaimpia eläimiä ovat omat lemmikit. Ne on kuitenkin opetettu noudattamaan ihmisten sääntöjä ja niiden omaa luontoa pyritään hallitsemaan ja tukahduttamaan. Suurinta pelkoa aiheuttavat itselliset eläimet, esimerkiksi petoeläimet, kuten Suomessa karhu ja susi. Ne eivät noudata meidän yhteiskuntamme sääntöjä, vaan toteuttavat omia toimintamallejaan, muistuttaen samalla ihmisiä eläimellisyydestä, jota ei voi täysin hallita. (Aaltola & Keto 2015, 10.) Luonnossa kohtaamamme eläimet nähdään usein uhkina, mutta vangitut eläimet harvoin herättävät pelkoa. Eläintarhassa nähdyt ei-inhimilliset eläimet kiinnostavat meitä suuresti ja kun voimme tarkkailla niitä hallituissa olosuhteissa ilman vaaran tuntua, pidämme niitä suloisina. Vielä innostavampaa on, jos näemme vangitun toislaisen eläimen käyttäytyvän ihmismäisesti. Harva kuitenkaan toivoo kohtaavansa samoja eliöitä niiden luonnollisessa ympäristössä käyttäytymässä niille ominaiseen tapaan. Usein tunnemme suurta ylpeyttä siitä, että olemme onnistuneet kesyttämään muita lajeja. Mitä ”villimpi” tai ”vaarallisempi” tapaus on kyseessä, sitä suurempaa kunniaa tämä teko herättää muissa ihmiseläimissä.

Koska ihminen ja eläin asetetaan lähes aina kahteen eri kategoriaan, näyttäytyvät tähän liittyvät käsitteet ihmisyyden/inhimillisyyden ja elämyksen/eläimellisyyden vastakkaisina ominaisuuksina. Ihmisyyteen liitetään myönteisiä asioita kuten moraali, tunteet, järki ja rationaalisuus. Elämyksen tai eläimellisyyden yhdistetään taas vaistojen varassa toimiminen, väkivaltaisuus ja kontrolloimattomuus. Eläinten käyttäytymistä on aikoinaan selitetty lajityypillisten vaistojen hierarkialla. Luokitteluun kuuluivat mm. lisääntymisvaisto, ravinnonharkintavaisto ja itsesuojeluvaisto. (Viitala 2004, 49) Nämä koko eläinkuntaa yhdistävät piirteet nähdään positiivisina ja luonnollisina piirteinä ihmisillä, mutta usein elämyksen edustaa ihmisyyden negatiivisia puolia, sillä myös me käyttäydymme ”eläimille ominaisella” tavalla. (Tuomivaara 2015, 63) Sanoilla on paljon painoarvoa ja riippuen kontekstista, eläin, eläimellisyys tai

eläimyys voi joko loukata sitä, johon kyseisellä sanalla viitataan tai sen voi ottaa kehuna. Jo sanatasolla voi siis nähdä, että emme vielä tiedä mitä mieltä olemme omasta eläimyydestämme.

1.3.3. Luonto ja kulttuuri

Eläimyyden ja ihmisyyden lisäksi *Nälkävuosi* toistaa luonnon ja kulttuurin välistä jakoa. Yksinkertaistaen sanottuna luonto voi tarkoittaa ei-inhimillistä ja kaikkea sitä, mikä ei ole inhimillisten eläinten rakentamaa. Kulttuuri sen sijaan on inhimillisestä lähtöisin eli sitä mitä inhimilliset eläimet ovat luoneet. Luonto sanana sisältää kuitenkin monia merkityksiä, eikä jako ole niin yksinkertainen. Sillä voidaan viitata ympäristömme osiin, jotka olivat olemassa ennen ihmiseläimiä ja joiden luomiseen emme ole osallistuneet mutta myös läheiseen puistoon, jonka puut on istutettu. (Soper 1995, 15-20).

Luonto ei viittaa pelkästään ihmiseläimen ulkopuoliseen, vaan puhumme myös omasta ”luonnostamme” tai siitä mikä on ”luonnollista” meille tai jollekin muulle. Tässä yhteydessä luontoa ei kuitenkaan käytetä inhimillisten ja ei-inhimillisten eläinten yhteenkuuluvuuden rakentamisessa, vaan argumenttina on, että ihmisluonto eroaa muiden eläinten luonnosta siinä, että osaamme kontrolloida käytöstämme. On ”luontoamme vastaa käyttäytyä kuin eläimet” ja siksi lajimme on niin erityinen. Muiden lajien ei oleteta pystyvän noudattamaan yleisesti hyväksytyjä käytösmalleja ja siksi normeista poikkeava käytös leimataankin nopeasti eläimelliseksi. (Soper 1995, 25-27.)

Nälkävuodessa käsitellään paljon ihmisluonnon ja eläinten luonnon eli eläimellisyyden vastakkaisuutta. Nälkä ja sen synnyttämä epätoivo ajavat ihmiseläimet käyttäytymään eläimellisesti, mikä taas johtaa siihen, että heitä kohdellaan tai kuvaillaan eläiminä. Kulttuuria ja ihmisluontoa edustavat Renqvistin veljekset ja muut rikkaammat henkilöt, joiden elämiin nälkävuodet eivät vaikuta niin konkreettisesti. Heidän huolenaan on käytösmallien oikeaoppinen noudattaminen ja se, ”mikä on sopivaa”.

Maalaisten ja Helsingin sivistyneistön välillä on karkea jako luontoon ja kulttuuriin myös heidän elinolojensa kautta: maalaiset asuvat lähellä luontoa ja heidän elinkeinonsa liittyy ympäristön ja ei-inhimillisten eläinten hyödyntämiseen, siinä missä kaupunkilaiset asuvat rakennetussa ympäristössä ja saavat ravintonsa kauppiaiden kautta, eivätkä näe sen alkuperää. Katovuodet vaikuttivat tietenkin ensimmäisenä maalaisiin ja vaikka kaupunkilaisetkin kärsivät ruoanpuutteesta, heidän elämäntyyliinsä eivät muuttuneet niin radikaalisti kuin niiden, joiden elinkeinot olivat sidoksissa luontoon. Säätyläiset sortuivat helposti kritisoimaan katovuosista kärsiviä, sillä eivät pystyneet samastumaan heidän elämäntilanteeseensa. Rikkailla oli varaa ostaa ulkomailta tuotua viljaa, toisin kuin niillä, joiden elinkeinot olivat sidoksissa maanviljelyyn.

Perinteisestä luonto–kulttuuri -jaottelusta on nykyaikana kuitenkin usein luovuttu ja ihmisen sekä ympäristön välistä suhdetta tarkastellaan laajemmin. Luonto on harvoin erillään kulttuurista ja kuten Bruno Latour (1991, 15) sanoo ne ”kirnutaan yhdeksi mössöksi joka päivä”. Latour kutsuu näitä ilmiöitä hybrideiksi. Nälkävuosien aikana kulttuuri sekoittui luontoon esimerkiksi maanviljelyssä ja katovuosien tuhoja yritettiin korjata ehdottamalla erilaisia maanviljelymenetelmiä, jotka eivät kuitenkaan tuottaneet tulosta. Luonnon hyödyt ovat usein tervetulleita, mutta samoin kuin eläin, voi luonto näyttäytyä hallitsemattomuudessaan pelottavana ihmiseläimelle, joka on tottunut elämään kulttuurin keskellä rakennetussa ympäristössään.

1.3.4. Antropologinen kone

Käytän ihmisen ja eläimen rakentumisen apuna filosofi Giorgio Agambenin käsitettä antropologinen kone, josta hän kirjoitti teoksessaan ”L’aperto. L’uomo e l’animale (2002) (The open: man and animal (2004)”. Agamben totesi luonnontutkija Carl Linnétä mukaillen, että ihmisellä ei ole muuta erityistä identiteettiä kuin kyky tunnistaa itsensä eli ihminen on eläin, jonka täytyy tunnistaa itsensä ihmiseksi ollakseen ihminen. Agambenin sanoin *Homo sapiens* ei ole tarkasti määritelty laji vaan ennemminkin kone, joka tuottaa ihmisen tunnistuksen. Tämä antropologinen kone on optinen ja se muodostuu peilien kautta niin, että kun ihminen katsoo itseään, hän näkee

omat kasvonsa epämuodostuneina apinan piirteissä. Jotta voimme olla ihmisiä, meidän täytyy tunnistaa itsemme ei-inhimillisessä eläimessä. (Agamben 2004, 26-27)

Agamben jakaa antropologisen koneen ajallisesti kahteen eri muunnelmaan: klassiseen ja moderniin. Klassiselle koneelle tunnusomaista on antropomorfismi eli ei-ihminen tuotetaan inhimillistämällä, rakentamalla sisäpuolta ulkopuolelle määritellyin aineksin. Esimerkkejä tästä on mm. susilapset ja ihmisapinat, orjat ja ulkomaalaiset, joita on kohdeltu kuin he olisivat eläimiä ihmisten kehoissa. Moderni kone sen sijaan toimii zoomorfismin voimalla eli se eläimellistää inhimillisen, siirtää ulkopuolelle aineksen, joka ei ole vielä tai enää inhimillistä. Esimerkkejä modernin koneen tuotoksista ovat vegetatiivisessa tilassa olevat tai koneiden avulla elävät ihmiset ja eläimellistetyt ihmiset, kuten *Nälkävuoden* huono-osaiset. Molemmat koneet toimivat, sillä niiden keskiöön on konstruoitu samuuden vyöhyke, josta löytyy ihmisen ja eläimen välinen suhde. Agamben sanoo myös tämän vyöhykkeen olevan tyhjä, sillä se on kuin mikä tahansa muu poikkeustila. Kone määrittelee ihmistä sitä kautta, mitä ihminen ei enää ole ja mitä se ei vielä ole. Lähtökohtana on apina ja pyrimme kohti enkeliä eli jotain taivaallista tai jumalallista. Epätoivoisten määrittelyjen väliin jää kuitenkin epämääräinen tila, jonka pitäisi olla ihmisyyden olemus. Tätä tilaa kutsutaan kesuuraksi. (Sihvonen 2014, 96)

Matkalla apinasta enkeliksi yksi piirre nostetaan usein esiin ja se on puhekyky. Sillä usein erotamme itsemme muista lajeista, mutta kuten Agamben (2004, 36) huomauttaa, ei puhekyky ole ollut meihin sisäänrakennettuna. Olemme joutuneet opettelemaan puhumisen taidon, mutta kommunikointi ei ole ollut mahdotonta sitäkään ennen. Ilman puhekykyä oleva ihminen on modernin koneen tuotos, eläimellistetty ihminen.

Modernin posthumanismin myötä antropologinen kone ei enää ole niin relevantti ja Martin Heideggeria mukaillen Agamben on luonnostellut kaksi mahdollista tulevaisuudenkuvaa: ihminen rupeaa joko hallinnoimaan omaa eläimellisyyttään entistä enemmän teknologian avulla tai sitten hyväksyy sen ja lopettaa itsensä ja eläimen vertailun. Jälkimmäinen vaihtoehto tekisi ihmisen syvimmästä olemuksesta aidosti avoimen ja sitä voisi ajatella sellaisenaan. (Sihvonen 97)

2. MISTÄ IHMISELÄIN RAKENTUU?

2.1. Minä en jätä lapsiani – äitiys

Nälkävuodessa tarkastellaan sitä, miten inhimilliset eläimet sääty-yhteiskunnassa selviytyvät kriisitilanteessa, talvella 1867. Säätyjen edustajia tässä kirjassa ovat aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat. Lähemmässä tarkastelussa on päähenkilöt, jotka kuuluvat torppareihin ja aatelisiin. Ylempien säätyjen eli säätyläisten ja alemmien eli rahvaan erottavana tekijänä oli ensisijaisesti sivistystaso sekä kieli: säätyläiset puhuivat ruotsia ja rahvas yleensä suomea. Kriisiksi kutsutaan häiriötilaa, jonka aikana sekä yksityisen ihmisen elämä että yhteiskunnan perustoimet vaikeutuvat niin, etteivät ne selviä normaalisti. Yksityisen ihmisen elämässä tämä voi tarkoittaa niinkin arkisia ongelmia kuin ruoan saannin ja asumisen hankaloituminen. Sota ja katovuodet ovat hyviä esimerkkejä tällaisista kriiseistä. (Soikkanen 1991, 11)

Ollikaisen teoksessa pääosassa ovat köyhät naiset ja lapset, sekä hyväosaiset miehet, eli siis yhteiskunnan heikoimmat ja voimakkaimmat. Kriisitilanteessa eri yhteiskuntaluokkien ihmisten erot kärjistyvät, kun perustarpeiden täytyminen vaikeutuu lähes kaikilla. Tämä vastakkainasettelu mukailee ei-inhimillisen eläimen ja ihmiseläimen välistä hierarkiaa, ihmisyyden ja eläimyyden käsitteiden kautta. Tässä ensimmäisessä luvussa käsittelenkin sitä, miten torppariperheen äiti Marja ja kerjälaispoika Ruuni rakentuvat ihmiseläimiksi. *Nälkävuosi* ei keskity vain ihmiseläimiin, vaan eläimyyttä käsitellään myös ei-inhimillisten eläinten kautta. Marja sekä Ruuni kohtaavat toislajisia eläimiä kohtalokkain seurauksin.

Marjan hahmon kautta voi myös tarkastella naisia ja eläimiä yhdistävää hyväksikäyttöä, jota ekofeministit korostavat. Miehetön Marja lapsineen on haavoittuvainen, sillä 1800-luvulla nainen oli vielä vahvasti patriarkaalisen yhteiskunnan holhouksen alaisena. Hän on useimmissa tilanteissa passiivinen hyväksikäytön edessä ja nöyrtyy väkivallankin edessä suojellakseen lapsiaan. Käy ilmi, että joillekin kanssaihmisille hän on arvottomampi kuin ei-inhimilliset eläimet. Marjan alistuminen ei kuitenkaan ole heikkoutta vaan osa selviytymistä, kuten myös

hänen päätöksensä hylätä perheenpää Juhani, jonka epäonnistumista miehen roolissa hän kritisoi.

Nälkävuoden prologissa kuvataan hetkellisesti Marjan ja Juhaniin sekä heidän lastensa Juhon ja Matalleenan yhteiseloä katovuosien kynnyksellä. Juhani ja Matalleena ovat olleet kalassa ja Marja tulee heitä vastaan Juhon kanssa:

He kävelevät kapeaa polkua metsän halki. Kun Marja kumartuu katsomaan puolukoita, kuuluu nopea, vihainen sähköhdys, kuin hehkuva kekäle putoaisi veteen. Marja kiljaisee, hypähtää taaksepäin, laskeutuessa jalat eivät tapaa maata vaan Marja rojahtaa kyljelleen varpujen sekaan. Ensin hän näkee pakkasyön kalpeiksi piiskaamat puolukat epäselvinä pisteinä, sitten hän katsoo sähinän suuntaan ja hitaasti musta kerä alkaa hahmottua käärmeeksi. Sen silmissä on hallamarjan väri, kaksi hammasta suussa ovat kuin jääpuikkoja. Mutta kyy ei iske, sähköhdys vain.

Juhani harppaa eteenpäin iso kivi pään päälle kohotettuna. Sitten se iskee, Juhani, ei käärme, käärme jää kiven alle. [---]

- Piruparka, se oli jo kohmeessa. Ei päässyt pakoön.
Marja katsoo kiveä, hänestä tuntuu kuin hän näkisi käärmeen sen läpi.
– Elääkö se vielä?
– Ei, Juhani vastaa ja kumartuu nostamaan kiveä. –
Älä herran tähden! Anna sen olla. Minä en tahdo nähdä sitä. –
Olkoon sitten siellä. (N 6)

Vaikka Juhani onnistuu vielä huolehtimaan perheestään, ruokkimaan ja suojelemaan heitä, on ilmassa muutoksen tuulia. Tässä lainauksessa kuvaillaan myös Marjan ensimmäinen kohtaaminen toislaajisen eläimen kanssa. Käärme vaikuttaa uhkaavalta, mutta ei satuta Marjaa. Juhani surmaa sen suojellakseen perhettään, mutta Marjan pelko ei katoa tämän teon myötä. Myös käärme kuvataan kärsivänä olentona, joka on heikennyt katovuosien seurauksena, mutta Marja pelkää sitä silti, sillä hänen ihmisyytensä on vielä kyseenalaistamatta.

Myöhemmin tämän kohtaamisen jälkeen Marjan mielessä on tulevaisuuden epävarmuus, kun Juhani yrittää olla hänen kanssaan intiimisti:

Hänenkin tekisi mieli, mutta pelko on vielä polttavaa himoakin suurempi. Entä jos hän tulee raskaaksi. Vielä lisää suita ruokittavaksi tähän kurjuuteen. Marja työntää Juhaniin takaisin patjalle. [---] Hän silittelee Juhaniin veltoa elintä ja miettii laihoja haukia. (N 7)

Jo tarinan alussa Marja on siis huolissaan perheensä hyvinvoinnista, vaikka todellinen ahdinko on vielä edessä. Tässä näkyy hänen vallitseva ihmisyytensä, kun fyysisen halun ja vietin ylitse menee rationaalisuus. Vaikka eläimillä onkin lisääntymisvaisto,

Marjan ihmisyyden kontrolloi tätä vaistoa. Esille tuodaan myös Marjan identiteettiä äitinä, sillä hänen tekojaan ja ajatuksiaan ohjaa äitiys ja sen kautta huoli jälkikasvusta.

Myöhemmin hän joutuu tekemään vaikean päätöksen, jonka seurauksena hän lähtee lapsiensa kanssa tien päälle ja jättää nälästä heikon miehensä kotiin tekemään hidasta kuolemaa. Olosuhteiden muuttuessa kriittisiksi talven myötä Marja ei näe enää muuta vaihtoehtoa kuin hylätä miehensä ja yrittää löytää tie Pietariin, jossa asiat ovat kuuleman mukaan paremmin. Kerjuulle lähteminen on nälänhädän aikana ollut varsin tavanomainen reaktio maaseudulla eläneille ihmisille. Kun ruoka loppuu, on sitä etsittävä muualta. (Soikkanen 1991, 29). Pietari on omalla tavallaan Marjan oman kodin vastakohta: suuri ja etäinen, hän ei aivan tiedä missä se sijaitsee tai miten sinne pääsee, mutta sinne on päästävää. Pietari kulttuurin ja sivistyksen kehtona edustaa ihmisyyttä, josta Marja aluksi yrittää löytää turvan, kun hänen oma elämänsä on alkanut muuttua liian vaaralliseksi ja näin ollen eläimelliseksi:

Lähteminen ei pelota, vaan se, että pitäisi palata takaisin. On päästä mahdollisimman kauas Korpelan torpasta. Täällä ei ole jäljellä kuin kuolemaa. (N 31)

Luonto alkaa esiintyä jonain pelottavana ja epävarmana, kun taas kulttuuri tuo turvaa hädän hetkellä. Kun halla on vienyt sadon, eikä luonto enää tarjoa elinkeinoa, on lähdettävä kaupunkiin. Se minkä ihmiseläin on rakentanut, tuntuu nyt pysyvämmältä ratkaisulta.

Lähdön hetkellä Marja ei tunnu enää välittävän miehestään. Hän on turhautunut Juhaniin ja suhtautuu tähän kuin mies olisi jo kuollut. On selvää, että hän ei usko Juhaniin selviävän kauaa muun perheen lähtiessä, mutta hakee lisää puita uuniin Matalleenan toiveesta ja pyytää tyttöä syöttämään janoiselle Juhaniin lunta. Lastensa vuoksi Marja yrittää helpottaa miehensä oloa, mutta kieltää Matalleenaa sulkemasta ovea, kun se jää auki heidän lähtiessään.

Marja ajattelee vihaisena, kuinka Juhani kieltäytyi syömästä ja antoi kaiken liikenevän hänelle ja lapsille. Se oli typerää, miehen olisi kuulunut huolehtia itsestään, että olisi voinut kantaa vastuun perheestään. Hän ja lapset olisivat pysyneet hengissä vähemmällä, mutta nyt, ilman Juhania, he eivät selviäisi talvesta Korpelassa. (N 34)

Vaikka Marjan suhtautuminen mieheensä tuntuu kylmältä, alkaa hän myöhemmin tuntea syyllisyyttä teoistaan. Inhimillisten eläinten keskuudessa lajitoverin surmaaminen tai heitteillejätö on rikos, mutta toislaajisten eläinten parissa sairaan tai

vanhuudesta heikentyneen yksilön hylkääminen on normaalia. Ihmiseläinten eettiset säännöt ja periaatteet ovat tehneet tästä aikaisemmin luonnollisesta teosta rangaistavaa. Marjan teko on negatiivisesti eläimellinen ja ristiriidassa hänen positiivisena piirteenä nähdyn äidinvaistonsa kanssa.

Marja pyrkii tekemään kaikkensa suojellakseen lapsiaan ja eikä häpeile pyytää apua kaikilta vastaantulijoilta. Koska miehestä ei ollut vastuunottajaksi, on Marjan täytettävä tämä rooli. Prologissa Juhani vielä suojeli Marjaa käärmeeltä, mutta toisessa luvussa, jonka nimi on Matalleenan kirja, esiintyvä Marja on jo aivan eri ihminen. Hän on nähnyt katovuosien vaikeudet, hänen aviomiehestään ei ole enää apua, eikä kodista turvaa, joten on aika toimia ja aktivoitua. Marja tekee sen, mikä tuntuu luonnolliselta hänen tilanteessaan, jälkikasvun suojeleu menee sosiaalisesti hyväksytyyn käytöksen edelle:

– Juhanistako lähti henki? –
Henki siitä lähti jo aikaa sitten. Sinne se jäi tekemään kuolemaa. –
Jätitte sinne? –
Ei siitä ollut lähtijäksi enempää kuin eläjäksikään. Lopettaako minun ois se pitänyt? (N 35)

Tuttu pariskunta, jonka luota matkalaiset ensimmäisenä iltana hakevat yösijaa, ehdottaa että Marja voisi jättää toisen lapsistaan heidän kasvatettavakseen, mutta siihen hän ei suostu, sillä lapset ovat hänelle hänen omaa henkeäänkin tärkeämpiä. Tämä on Marjan ensimmäinen kokemus siitä, miten eri tavoin hänen kerjuulla kohtaamansa ihmiset auttavat tai kieltäytyvät auttamasta häntä. Marja tuntuu loppuun asti luottavan ihmiseläinten hyvyyteen, vaikka häntä kohdellaan ajoittain erittäin huonosti. Hädänalaisten auttaminen on inhimillinen teko, mutta myös itsekkyyden osa ihmisyyttä. *Nälkävuodessa* ihmisyyden näyttäytyy hyvin erilaisena riippuen siitä, missä elämäntilanteessa tai mitä säätyä kukin edustaa. Kriisitilanne tarjoaa tilan, jossa radikaalikin teot voidaan hyväksyä selviytymisen varjolla. Yhteiskuntarakenteet alkavat murentua, kun kaikkia sääntöjä ei voida enää soveltaa entiseen tapaan.

Eläimyyteen yhdistetään usein vaistojen varassa toimiminen ja ihmisyyteen yhdessä sovitut käyttäytymissäännöt. Marjan eläimisyys ja ihmisyyden yhdistyvät hänen äitiytensä kautta. Eläimisyys ja eläimellisyys synnyttävät eri konteksteissa erilaisia konnotaatioita ihmisten mielessä. Esimerkiksi suojelevuutta yhdistettynä eläimellisyys tuntuu olevan paljon hyväksyttävämpää: äidinvaistojaan seurattaessa nainen voi mennä äärimmäisyyksiin ja väkivaltakin on vakavassa tilanteessa sallittua. Raivokkaasti

lapsiaan suojeleva äiti vertautuu usein kielellisesti esimerkiksi karhuemoon ja pentujaan suojeleva karhu on tunnetusti vaarallisempi kuin luonnossa yksin liikkuva yksilö. Marja toimii eläimellisen vaistonsa varassa, mutta pitää ihmisyyden mielessään ja luottaa ihmiseläinten hyvyteen, vaikka yhteiskunta hänen ympärillään onkin murenemassa. Äitiys sitoo hänet molempiin maailmoihin ja yhdistää hänen sisäisen eläimyytensä ja ihmisyytensä, mutta molemmat identiteetit tuottavat äitiyttä eri tavoin. Äitiydestä löytyvät sekä opittu että vaistonvarainen käytös. Nykyään tutkijat kyseenalaistavatkin vaistot ja vietit käsitteinä, sillä niitä pidetään liian epämääräisinä ja kapea-alaisina kuvaamaan eläinten käyttäytymistä. Oppimisella on suuri merkitys, kuten ihmiseläimen lisäksi muutkin lajit ovat meille opettaneet. (Tuomivaara 2015, 63.)

Marjan ihmisyyden ytimessä on äitiyden lisäksi hänen roolinsa vaimona: äitiydestä hän ei luovu, mutta vaimona hän kokee epäonnistuneensa, sillä Marja kamppailee syyllisyytensä kanssa. Niin sanottu yksiavioisuus ei ole normi koko eläinkunnan keskuudessa ja vaimon osasta luopuessaan Marja siirtyy enemmän äitiyden ja vanhemmuuden vaikutuspiiriin. Lapsien hengissä pitäminen on Marjan ensisijainen prioriteetti ja sen mukaan käyttäytyminen määrittää häntä. Parisuhdettaan ja siihen liittyviä tunteita hän käsittelee unimaailmassa nyt, kun Juhani on jäänyt jälkeen. Ihmisyyden on sidoksissa sääntöihin, mutta katovuoden aiheuttamassa kriisitilassa osa yhteiskuntaa ylläpitävistä säännöistä menettää merkityksensä. Marjan eläimisyys alkaa tulla enemmän esiin, kun ihmisyyttä ylläpitävät tarpeet eivät enää täyty ja hänestä tulee lastensa ensisijainen suojelija.

2.2. Ihan sama mitä toinen sanoo – puheen merkitys

Kuten Elisa Aaltola (2013, 16) kirjoittaa, on ihmisen moraalista ylemmyyttä eläinkunnassa pidetty itsestäänselvyytenä mutta moraalinen arvo on myös sidottu ihmisen kognitiivisiin taitoihin.

Modernin filosofian isäksi nimetty René Descartes väitti, että eläimillä ei ollut mieltä tai ”sielua”, minkä vuoksi niiden käyttäytyminen oli luonteeltaan mekaanista. --- Hän puhui eläinten ruumiillisesta kyvystä tuntea mutta piti myös tätä kykyä täysin tiedostamattomana ja mekaanisena.

Descartes piti kielen puutetta ilmeisenä osoituksena mielen puutteesta, ja koska eläimet eivät kyenneet ilmaisemaan itseään lauseista rakentuvan kielen avulla, niillä ei ollut rationaalista tahtoa, mieltä tai sielua. (Aaltola 2013, 17.)

Nykypäivänä tiedämme, että ei-inhimillisillä eläimillä on omat keinonsa kommunikoida toistensa kanssa, mutta sekään ei ole estänyt meitä yrittämästä opettaa omaa puhettamme muille lajeille. Koska ajattelemme kielen olevan kaikkea kokemusta määrittelevä rakenne (Gustafsson & Haapoja 2015, 116), saatamme omiemme parissa pitää kielitaidottomuutta tyhmyyden tai välinpitämättömyyden merkinä ja kommunikaatiolla onkin siis hyvin tärkeä merkitys myös inhimillisten eläinten keskuudessa. Sillä mitä ja miten sen sanomme, rakennamme suhteita tai rikomme niitä. Ihmisyyteen kuuluu puhe, mutta ei-verbaalinen kommunikaatio yhdistää kaikkia eläimiä.

Juhani katsoo Marjaa ja yrittää sanoa jotakin. Marja nousee ja menee Juhaniin luokse. Hän kallistaa päätään ja tutkii miehensä kasvoja.

Mitä se yrittää sanoa? Juhani saa taas aikaan vain korinaa. Hän tarraa kiinni Marjan käsivarteen, eikä Marja yritä ravistaa häntä irti, vaan katsoo uteliaana miestänsä silmiin. Pyytääkö se apua vai armoa vai kehottaako se menemään? Ymmärtääkö se apua vai armoa vai kehottaako se menemään? Ymmärtääkö se enää mitään? Marja katsoo pitkään, mutta ei saa selvää. (N 31)

Kun Marja ei enää pysty keskustelemaan miehensä kanssa entiseen tapaan, on hänen helpompi vieraantua Juhaniin ja jättää tämä jälkeen. Myöhemmin Marja kuitenkin joutuu itse tilanteisiin, joissa hänen ihmisyytensä kyseenalaistetaan, sillä hänen omat kykynsä kommunikoida muille ja puolustaa itseään heikkenevät. Agamben (2004, 34-35) sanoi puhekykyisen ihmisen asettavan puhumattomuuden itsensä ulkopuolelle ja täten se nähdään ei-inhimillisenä. Juhaniin puhumattomuus tekee hänestä eläimellisen ja Marjan on juuri siksi helpompi hylätä miehensä.

Kerjäläisten muodostamassa yhteisössä elämyksellinen voi toimia hajottavana tai yhdistävänä tekijänä, ja Marja kokee sekä samastumisen että vieraantumisen tunteita tavatessaan muita hädänalaisia. Kommunikaatiolla ja puheella on tässä tärkeä osa, sillä puhekyvyttömyys tai kommunikaation puute tuo elämyksellistä esiin negatiivisen kautta. Hänen kohtaamansa ihmiseläimet ovat alempien säätyjen edustajia eli kielimuuria ei synny, mutta heidän oma kokemuksensa itsestään toimii kommunikaation katkaisijana.

Marja ja Juho kohtaavat joukon pelottavia ihmiseläimiä, kun he näkevät, että lihanpalan varastanutta miestä jahdataan kaupungilla: ”Kulman takaa loikkaa Marjan eteen mies, kuin yllätetty jänis. Hänen silmissään on sama katse kuin Pajulan Peni-koiralla, kun Lauri oli hakannut sen juovuspäissään hulluksi” (N 75). Miestä verrataan siis sekä villiin jänikseen että kesytettyyn koiraan, jota omistaja on pahoinpidellyt.

Myöhemmin tilanteesta puhutaan seuraavasti: ”Lihapalan perässä käydään kuin koiralauma ja raadellaan toinen toisiamme” (N 81). Selkkaukseen osallistuneita kuvataan sekalaisena eläinlaumana, joka on luopunut ihmiseläimiin yhdistetystä kommunikaatiosta ja järjestystä ylläpitävistä säännöistä. Tässä eläimyyteen liittyy kontrollin menettäminen ja väkivallan uhka: ei enää keskustella vaan ’raadellaan toinen toisiamme’. Toki muutkin lajit kuin ihmiset kommunikoivat keskenään, mutta ihmiseläinten väliseen kommunikaatioon yhdistetään usein sivistyneen keskustelun mielikuva. Ihmiseläin ylivermaisuuudessaan kuvittelee usein, että muiden lajien kommunikaatiokyvyt ovat vähemmän kehittyneitä tai niitä tuodaan esiin fyysisesti. Puhekyvyn ja ihmisyyden menetystä korostetaan vielä seuraavasti:

Katseet ovat onttoja, ne henkivät kylmää. Huivipäisen naisen suu aukeaa ja sulkeutuu. Marja näkee tämän hampaat, sanat nousevat suusta pakkashöyrynä, ääntä hän ei kuule. (N 76)

Tilanne on hyvin kaoottinen, kun nälän ajamana varkauteen syyllistynyt mies aiheuttaa dramaattisen kohtauksen, johon Marja vedetään sivustakatsojana mukaan:

Sinihuivinen nainen huomaa Marjan ja osoittaa häntä pitkällä, laihalla sormellaan.

– Ja siinä toinen kerjäläinen, lihavaras, rosvo, huora, nainen huutaa.
(N 76)

Tuntematon nainen rinnastaa Marjan varkaaseen heti tämän nähtyään. Hänen kurja ulkonäkönsä kielii alhaisesta säädystä ja köyhyyteen liitetyt stereotypiat nousevat esiin. Tämä ei ole ensimmäinen eikä viimeinen kerta, kun Marjaa huoritellaan, mikä saattaa johtua siitä, että hän on liikkeellä ilman miestänsä, vain lapsiensä kera. Marja ei koskaan puolustele itseään sanoin vaan pitäytyy selityksistä ja pysyy passiivisena ja mykkänä. Hän erottautuu mykkyydellään niistä, jotka häntä solvaavat eli hän alkaa pikkuhiljaa tehdä eroa muihin ihmiseläimeen juuri kielenkäytön kautta. Kun Marja tarkkailee huivipäistä naista, hän ei kuule tämän sanoja, vaikka nainen osoittaakin solvauksensa hänelle. Marja ja toinen nainen eivät enää puhu samaa kieltä.

Tilanne laukeaa, kun eräs varasta jahtaavista miehistä käskee naista jättämään Marjan rauhaan. Samainen mies saa eläimellisesti liikkuvan varkaan kiinni:

Susiturkkinen tarraa nelinkontin etenijää palttoon niskasta ja kiskaisee rajusti. Pakenija kavahtaa pystyyn kuin hevonen takajaloilleen. – Susiturkkinen viskaa hänet katuun kuin kurittoman kissan.” (N 75)

Mies on kirjaimellisesti ei-inhimillisen eläimen vaatteissa, eikä hän eläimellisty samalla tavalla kuin muut. ”Marja ei näe miehen kasvoja, tuntuu kuin eloton susiturkki puhuisi hänelle”. (N 78) Marja ei osaa sanoa ovatko miehen sanat ystävällisiä vai eivät, mutta tämä kanssakäyminen saa hänet unohtamaan kylmän ja nälän:

Ihan sama mitä toinen sanoo, kunhan osoittaa sanansa juuri hänelle. Silloin muistaa maailmassa olevan toisia ihmisiä, ja että ihmiset vielä puhuvat toisilleen. (N 78)

Vaikka hän ei ole varma miehen puheista, hän huomaa kuitenkin eron siinä, että mies yrittää keskustella hänen kanssaan toisin kuin nainen, joka Marjaa tuntematta alkaa syyttää häntä lihavarkaaksi. Marja ikävöi arkipäiväistä keskustelua ja inhimillistä kommunikointia, aikaa, jolloin pystyttiin puhumaan muustakin kuin nälästä, ruoan puutteesta ja taudeista. Susiturkkinen mies muistuttaa Marjaa ajasta, jolloin hänkin oli vain inhimillinen eläin, ei eläimellistynyt kerjäläinen. Vaikka Marjan mielestä sillä ei ole väliä, mitä toinen sanoo, hän kuitenkin kuulee ystävälliset sanat ja reagoi mieheen, joka puhuu ne hänelle.

Mies, jonka nimeksi paljastuu Gustafsson, on ”susi lampaiden vaatteissa”, vaikkakin tässä tilanteessa onkin sopivampaa sanoa ”ihmiseläin susiturkissa” tai jopa ”ihminen eläinten vaatteissa”. Hänen hyökkäävä käytöksensä saa aluksi Marjan epäilemään, mutta lopulta Gustafsson onkin vilpittömästi valmis auttamaan Marjaa ja Juhoa ja hänen käytöksensä on hyvin ’inhimillistä’. Aluksi kun Marja ei näe hänen kasvojaan, on tilanne kuin Agambenin peilien kautta tehtävä ihmisyyden tunnistus, kun Marja ei pysty tunnistamaan susiturkkisessa miehessä itseään. Tunnistus ihmisyydestä tulee kuitenkin sanojen kautta. Huivipäisen naisen puheiden kautta samaa tunnistusta ei tule. Marja alkaa siis myös nähdä enemmän eroja ihmiseläinten välillä, eikä samastu heihin kaikkiin.

Eläimyys tuodaan esiin väkivaltaisena ja arvaamattomana käytöksenä, kun taas puheen ja ystävällisen keskustelun kautta ihmisyyttä esittäytyy positiivisena ja turvallisena. Marjan ei ehkä tiedosta omaa eläimyyttään, eikä siksi helpolla näe

muiden eläimyyttä muuten kuin pelon kautta. Ihmisyys on tuttua ja turvallista, mutta pikkuhiljaa tien päällä se muuttuu harvinaisemmaksi, kun muiden asenteet Marjaa kohtaan muuttuvat negatiivisemmiksi. Huivipäinen nainen on ihmisyydessään hyvin kärjistetty esimerkki, hän tuomitsee Marjan heti nähtyään tämän ja tultuaan siihen tulokseen, että Marjan ihmisyys on menetetty katojen myötä.

Kauan ennen kaupungistumista, kun Suomi oli vieläkin harvemmin asutettu, ihmiseläimet kaipasivat keskustelukumppaneita, mutta jos sellaista ei ollut tarjolla, oli puhuttava lintujen, puiden, kivien sekä muiden eläinten ja luonnonkappaleiden kanssa. (Järvinen 1991, 9) Linnut ovat varmasti olleet erityisen hyviä vastaamaan puheeseen omalla laulullaan, ja siksi tunnemme niihin niin syvää yhteyttä. Näiden keskustelujen taustalla ei varmaan kuitenkaan ole ollut tarve saada selville toisen lajin ajatuksia, vaan tuottaa omaa ihmisyyttä ylläpitämällä keskustelutaitoja. Muille lajeille puhumisen voi nähdä hyvin antroposentrisenä keinona hakea yhteyttä muuhun eläinkuntaan, sillä vaikka inhimilliset eläimet ovat yrittäneet ja yrittävät edelleen tulkita muuta maailmaa, on toiveenamme aina, että meitä ymmärrettäisiin ennemmin kuin että me ymmärtäisimme muita. Ajoittain Marja on kuin nämä ei-inhimilliset eläimet ja toimii jonkun toisen ihmisyyden tuottamisen välineenä.

2.3. Nimesin itteni, ja oon oma herrani – selviytyminen

Loputon talvi ja armoton nälkä ovat tehneet kerjuulle pakotetuista ihmisistä eläimiä toisilleen.

Tämä lainaus on poimittu *Nälkävuoden* kansien peritekstistä kuvaa hyvin sitä, miten kriisitilanteessa inhimillisten eläinten ns. inhimillisuus unohtuu helposti ja lähimmäistä ei kohdellakaan enää vanhojen käyttäytymissääntöjen mukaisesti. Se että nämä tien päälle pakotetut ovat ”eläimiä toisilleen”, herättää kuitenkin turhia negatiivisia mielikuvia. Toki monet kanssakäymiset tässä teoksessa tuntuvat inhottavilta ja ”epäinhimillisiltä”, mutta myös eläimyydessään positiivisia kontakteja luodaan kerjuulla.

Edellisessä luvussa kuvaillun eläimellisen lauman jälkeen Marja saa tukea Gustafssonilta, mutta myös kerjäläispoika Ruunilta, jonka hän tapaa surun keskellä. Kun kaikista ponnisteluistaan huolimatta Marja ei onnistu suojelemaan molempia

lapsiaan jatkuvalta nälältä, Matalena menehtyy syötyään kiinteää ruokaa liian pitkän tauon jälkeen. Menetyksen jälkimainingeissa Marja ottaa siipiensä suojaan Matalenan ikäisen Ruunin, ja Marjan eläimisyys tulee taas esiin äidillisen käyttäytymisen kautta. Kerjäläispoika Ruuni pelastaa Marjan mieheltä, joka yrittää käydä häneen käsiksi heidän yöpyessään köyhäintuvassa, johon Gustafsson on heidät opastanut. Ruuni tappaa miehen ja lyöttäytyy Marjan ja Juhon seuraan. Matalena-tyttären yllättävä kuolema on jättänyt Marjaan jälkensä ja Ruunin läsnäolo lohduttaa häntä: ”Hetken hänestä tuntuu kuin kaikki maailman kerjäläiset olisivat samaa perhettä, tuntisivat saman tuskan, surisivat Matalenaa ja jakaisivat hänen taakkansa”. (N 90) Heidän tilanteensa luo yhteenkuuluvuuden tunnetta, jota Marja ei ole kokenut hakiessaan apua talollisilta. Myös kerjäläisten joukossa hän on kohdannut nimittelyä ja huonoa kohtelua, mutta tuntee yhteenkuuluvuutta Ruunin kanssa. Poika tuo hetkellistä iloa ja jopa naurua Marjan sekä Juhon synkkään elämään:

Juho, Marja ja Ruuni käpertyvät vähien heinien sekaan nukkumaan, lähekkäin kuin hiirenpoikaset pesässään. Marja silittää Ruunin korvia, jotka pistävät esiin päästä kuin lentämään opettelevan linnunpoikasen siivet. (NV 90)

Matalenan menettäminen luultavasti edesauttaa Marjan äidinvaistojen heräämistä Ruunia kohtaan, joka johtaa nopeaan laumautumiseen. Marja jakaa hänen ja Juhon vähäisen leivän Ruunille ja he kulkevat hetken yhdessä. Vaikka Marja on ollut alati hukassa, hän pystyy muodostamaan oman pienen yhteisönsä heti Ruunin tavattuun. Marja on menettänyt lapsensa ja Ruuni vanhempansa, ja ehkä juuri tästä syystä he löytävät turvaa toisistaan. Tällaisen suhteen luominen ei ole ennenkuulumatonta eläinkunnassa muidenkaan lajien keskuudessa ja ihmiset nauttivat suuresti aina, kun kuulemme vastaavista tarinoista mediassa tai kohtaamme niitä fiktiossa.

Ruuni on käynyt kerjuulle yksin, sillä hän on orpo ja hänet on lähetetty tien päälle talosta, jossa oli töissä. Marja naurahtaa pojan nimelle ja kysyy mikä se sellainen nimi on, jota ei löydy papinkirjoista:

- Onkohan meistä kukaan enää niissä kirjoissa, joista taivaan portilla nimiä huudetaan. Sama se, millä nimellä täällä kerjuulla kulkee. Sillä papin antamalla ole merkitystä, se ei ole lampaansa perään paimen pahemmin huudellu. Nimesin itteni, ja oon oma herrani.
- Etkö sinä pelkää sielus puolesta, niinkun se Hakmanni neuvo?
- Se ei kuule suakaan pelasta, vaikka pappi osaa nimellä puhutella. (N 86)

Ruuni on menettänyt ihmisyytensä luopumalla sosiaalisista käytössäännöistä: hän tappaa miehen, ja vaikka hän tekeekin sen suojellakseen Marjaa, hän myöntää jälkikäteen, että oli halunnut lyödä miestä jo aiemmin, mutta odotti vain tarpeeksi hyvää syytä tehdäkseen sen. Ruuni on myös nimennyt itsensä, mikä ei tietenkään ole täysin mahdotonta inhimillisille eläimille, mutta on silti hyvin epätavallista, että joku kulkisi nimellä, jota ”ei löydy kirkonkirjoista”.

– Tiiätkö, mää en kysy sun nimees. Tän tien päässä, mitä me kuljetaan nyt, siellä oottaa joukkohauta. Ja sen reunalla ei pappi nimenhuutoa järjestä. (N87)

Jälkikäteen Ruuni kuitenkin kysyy Marjan nimeä ja lupaa puhua hänen puolestaan, jos sattuu taivaan porteille ensimmäisenä.

Ruuni on antanut itselleen vapauden luopumalla ristinimestään ja elää täysin yhteiskunnan ulkopuolella. Kun Marja kauhistuneena kyselee, varastiko Ruuni tarjoamansa leivän, vastaa poika että ”ja varmasti varastinkin” (N89). Ruuni ei enää välitä siitä, miten ihmisten kuuluisi käyttäytyä, vaan toimii vaistojensa varassa. Marja on yrittänyt pitäytyä ”ihmismäisessä” käytöksessä, mutta toimii myös äidinvaistojensa varassa.

Hiljalleen Marjan ihmisuus on alkanut vähetä puhekyvyn menetyksen vuoksi. Vaikka hän *Nälkävuoden* alussa puheleekin lapsilleen, pikkuhiljaa keskustelut vähenevät, varsinkin Matalleen kuoleman myötä. Marja myös kommunikoi huomattavan vähän muiden aikuisten ihmisten kanssa ja puhuu vain pyytäessään apua. Hän on aivan kuin aave, joka tarkkailee muun maailman menoa sivusta. Ajoittain muut ihmiset vetävät hänet takaisin todellisuuteen osoittamalla häneen huomiota. Hän ei kuitenkaan luo pysyviä suhteita kohtaamiensa auttajien kanssa, kunnes tapaa orpopojan. Ruunin kanssa hän käy pisimmät ja luonnollisimmat keskustelut, mikä onkin yksi syy siihen, miksi heidän välilleen tulee nopeasti yhteys. Ruuni puhuu sellaista kieltä, jota Marja ymmärtää, mutta myös heidän keskustelujensa sisällöllä on merkitystä. Ruuni ymmärtää ehkä paremmin kuin kukaan muu Marjan tapaama, että katovuosien keskellä heidän tilanteensa on muuttunut siinä määrin, ettei ihmisten sääntöjä enää ole syytä noudattaa.

Jos Marja etsii itseään ihmisyyden ja eläimyyden välitilasta, on Ruuni sen sijaan onnistunut hyväksymään sekä inhimillisen että eläimellisen puolen itsestään ja luonut itsensä uudenaikaiseksi ihmiseläimeksi. Hän on hylännyt kirkon antaman identiteettinsä

ja luopunut sosiaalisista normeista, mutta onnistuu silti olemaan inhimillisempi kuin moni muu kerjäläinen. Hänen prioriteettinsa on selviytyminen ja Marja samastuu siihen. Ruuni on valmis tappamaan toisen ihmisen Marjan puolesta, vaikka he eivät vielä edes tunne toisiaan, mutta Marja ei pelkää Ruunia. Ruuni puhuu itsestään avoimesti ja ehkä juuri sen takia hänen ja Marjan välille syntyy nopeasti vahva yhteys.

Juuri Ruunin eläimyys luo yhteyden hänen ja muiden välille, mutta se ihmisyyttä mikä hänessä on jäljellä, palvelee hänen eläimyyttään. Ruuni on hyväksynyt oman eläimyytensä ja on juuri siksi niin avoin. Hän edustaa sitä tulevaisuudenkuvaa, jota Heidegger ja Agamben (2004, 80) kaavailevat ihmisen ja eläimen suhteen. Ruuni ei näe eläimyyttä ja ihmisyyttä vastakkaisina ominaisuuksina, vaan on hyväksynyt, että meissä on molemmat. Hän on siis todellinen ihmiseläin, ihminen sekä eläin. Vaikka Ruunin hybridiys auttaa häntä selviytymään, ei hänkään pysty pakenemaan kylmyyttä, jonka edessä kaikki eläimet joutuvat nöyrytykseen. Kuolema yhdistää koko eläinkuntaa ja vaikka ihmiseläimet yrittävätkin parhaansa mukaan paeta siltä, on se meidän kaikkien kohtalo. Kriisitilanteessa Ruuni pärjää kuitenkin muihin verrattuna erinomaisesti. Hän on sopeutunut yhteiskuntarakenteiden romahtamiseen ja tietää että vanhoista toimintatavoista luopuminen on tie selviytymiseen. Hänen suhtautumisensa kuolemaan ja kärsimykseen on huomattavasti rennompaa kuin monen muun.

2.4. Mikä pirun lähettämä sinä olet? – yhteiskunnan pohjalla

Kuten sosiologi ja eläinoikeusaktivisti Salla Tuomivaara (2015, 60-61) kirjoittaa, ovat ihmisyyhteisöt aina sijoittaneet toisia ihmisryhmiä lähemmäksi eläimiä kuin itsensä, ja tämän varjolla oikeuttaneet kyseisten ryhmien alistamisen ja kaltoin kohtelun. Eläimellistämisen kohteeksi ovat joutuneet esimerkiksi naiset, lapset, sairaat sekä vihollisryhmät erilaisissa yhteenotoissa. Tämän taustalla on näkemys siitä, että eläin on ihmisen vastakohta ja kun joku ei mielestämme vastaa täyttä ihmisyyttä, on hän eläin ja näin ollen alistettavissa. *Nälkävuodessa* Marja edustaa useampaa eläimellistettyä ryhmää, sillä hän on köyhä nainen, joka liikkuu ilman miestänsä asettaen itsensä alttiiksi väärinkäytölle.

Marja on yrittänyt pitää kiinni ihmisyydestään ja noudattaa yhteiskunnan asettamia sääntöjä käyttäytymällä kunniallisesti eikä ole sortunut väkivaltaan tai varastamiseen. Mieheensä hylkääminen on ainoa teko, jota hän katuu. Marja kuitenkin luopuu normeista ja hänen itsehillintänsä pettää itseen kohdistuvan väkivaltaisen teon jälkeen. Hän on juuri tutustunut Ruuniin, joka on kääntänyt eläimellistymisen voimavarakseen ja Marja seuraa hänen esimerkkiään.

Marjan sisäinen muutos tapahtuu, kun he Juhon ja Ruunin kanssa hakevat yösjaa maatalosta, joiden asukkaiden kohtelu saa Marjan epätoivon valtaan, eikä ihmisyyden enää kannata samaa turvallisuuden tuntua kuin aikaisemmin:

Laiha koira räksyttää pihamaalla. Se näyttää hampaitaan, Ruuni irvistää koiralle.

– Ja samoja jälkiä takasin!

Isokokoinen, riippuviiksinen mies on sysännyt talon oven auki. Mies on paitahihhasillaan, kohotetusta nyrkistä ojentuu pitkä sormi, joka osoittaa kohti peltoa. Samaa, jolle Marjan käärme äsken asettui. Sillä on aikaa odottaa, Marjalla ei. (N 95)

Ruuni käännytetään jo pihalla aikamiehen ja varkaan oloisena pois, ja hän lähtee koira kantapäillään kohti läheistä kylää ja sanoo tapaavansa Marjan siellä seuraavana päivänä. Marja vetoaa lapseensa ja talon emäntä leppyä ja he saavat Juhon kanssa jäädä. Pariskunnalla on Ruunin ikäinen sokea poika, jonka vammasta Marja kysyy naiselta. Heidän äitiytensä kautta luodaan hento yhteys, joka ei kuitenkaan tule ilmi ystävällisyyden kautta.

Marja joutuu yöllä talon isännän raiskaamaksi. Kun emäntä saa miehensä kiinni itse teossa, lähetetään Marja poikansa kanssa navettaan yöksi ”muiden lehmien joukkoon, vaikkei siellä olekaan sulle сонnia” (N 98). Tämän nöyryytyksen jälkeen hän kohtaa navetassa kolme laihaa lehmää:

Marja huomaa ovenkarmin väliin työnnetyt keritsimet, ottaa ne ja valitsee eläimistä terveimmän näköisen, viiltää sen kaulaan pienen haavan. Lehmä mylväisee vaimeasti. Marja nuolaisee haavaa ja alkaa imeä verta. Lehmä mölähää taas ja pöökkää Marjan nurin. Marja makaa lattialla ja yrittää nuolla poskiltaan kyyneleitä, joita ei tule. (N 99)

Marjan teon voi tulkita eri tavoin: koston tai nälän synnyttämänä epätoivoisena impulssina. Eläimellistymisen kuitenkin laukaisee se, kun hänet ajetaan ”kaltaistensa pariin” navettaan. ”Pilkkanimi” on oikeastaan osuva, mutta ei sillä tavalla, kuin se on tarkoitettu. Marjaa ja lehmää yhdistää se, että molempien ruumis on syntymästä asti

jatkuvassa hyväksikäytön tilassa. Patriarkaalisessa yhteiskunnassa nainen ja eläin asettuvat samaan kategoriaan alistettuina toisina, joita hyväksikäytetään ja jotka palvelevat muita. (Gruen 1993, ks. 61, 73) Marjan kohtaamat ihmiseläimet eivät ole herättäneet hänessä samastumisen tunteita, mutta ehkä lehmän kanssa hän näkee samankaltaisuuksia heidän asemassaan.

Kun nainen kutsuu Marjaa lehmäksi, saa tämä niin ikään luvan tuoda omaa eläimyyttään esille käyttäytymällä ”eläimellisesti”. Hänet on nimetty ei-inhimilliseksi eläimeksi, joten miksi hän ei käyttäytyisi ei-inhimillisesti. Marja on jo aikaisemmin kuunnellut mykkänä, kun häntä on kutsuttu huoraksi ja varkaaksi, eikä hän tässäkään tapauksessa sano sanaakaan. Marja tietää, että häntä pilkkaavat ihmiset eivät pidä häntä vertaisenaan eivätkä ole valmiita keskustelemaan. Ehkä juuri siksi hän yllättäen toimii tavalla, joka poikkeaa hänen aikaisemmasta passiivisuudestaan.

Marjaa syrjivän puheen lisäksi hänen fyysinen koskemattomuutensa rikotaan. *Nälkävuoden* alussa kuvataan avioparin välistä intiimiyttä Marjan ja Juhanin välillä, ja siinä tilanteessa Marja kontrolloi tilannetta täysin kieltäytymällä yhdynnästä ja pitäytyy muissa tyydytyksen keinoissa. Hän on silloin täysin vastuussa omasta ruumiistaan, mutta kun tuntematon mies käy häneen käsiksi, Marja lamaantuu täysin. Hän ei pysty sanomaan mitään, mutta kun puhekyky palautuu, saa vaimon käytös hänet perääntymään:

Huuto jää kurkkuun, kauhu lamauttaa äänen, se on kuin uimataidottoman imaisema vesimassa, musta ja kylmä. ---

Viimein ääni pääsee läpi kurkusta. Marja nielaisee sen takaisin nähdessään naisen iskuun kohotetun käden, joka jää kuitenkin tärisemään ilmaan.

– Huora, huora, huora, nainen sähisee hampaidensa välistä. (N 98)

Kun Marjan ihmisarvo katoaa raiskaajan ja Marjaa teosta syyttävän vaimon käsissä, on hän itsekkin valmis vahingoittamaan miestä, vaikka Marja ei aikaisemmin olekaan osoittanut väkivallan merkkejä muita ihmiseläimiä kohtaan. Koska karjanhoito oli tähän aikaan taloudenpidon kulmakivi, oli itsestään selvää, että viisas ihminen piti huolta eläimistään – muuten hän vahingoitti eläinten lisäksi itseään (Rollin 2013, 51). Lehmän vahingoittaminen on siis huomattavasti vakavampaa kuin koiran surmaaminen. Talolliset eivät ole pitäneet lehmää hengissä itsekkäistä syistä ja Marja vahingoittaa heitä välillisesti sen kautta.

Usein eläimellisyydestä nousevat mielle yhtymät liittyvät väkivaltaan, kontrollin menettämiseen ja ruumiintoimintoihin, ja inhimillisyyteen kuuluu näiden piirteiden tukahduttaminen tai hallinta (Tuomivaara 2015, 63). Marja tekee jotain sellaista, joka tuntuu inhottavalta ja raa'alta, mutta itkee kun lehmä pistää vastaan. Eläimellisyys ei ole Marjalle valinta vaan olosuhteiden synnyttämä selviytymiskeino. Hänen tarkoituksenaan ei ole vahingoittaa toislaajista eläintä vaan luopua ihmisyydestä ja tuoda esiin sitä eroa, joka hänen ja häntä loukanneiden ihmiseläinten välillä on. Hän ei enää näe ihmisyydessä sitä turvaa, jonka takia hän on pysynyt ihmisyyden ja eläimyden välitilassa. Hän tuntee sympatiaa lehmää kohtaan, sillä Marja on nyt itse asetettu kauemmas ihmisyydestä ja häntä kohdellaan ei-inhimillisenä.

Kun mies käy nukkuvan Marjan kimppuun, Marja lamaantuu eikä pysty huutamaan apua. Palvelijoiden hyväksikäyttö oli yleistä tähän aikaan talouksissa, joissa heitä oli, ja mies antaa ymmärtää, että ottaa tätä kautta Marjalta maksun yösijasta. Väkivaltaisessa teossa on taustalla siis myös selvä valta-asema sekä yhteiskunnan hyväksyntä. Lopulta miehen vaimo kiskoo hänet Marjasta irti, ja kun Marja vihdoinkin olisi kykeneväinen päästämään äänen, jäävät sanat hänen kurkkuunsa hänen huomattessaan naisen kohottaneen käden häntä vastaan. Nainen ei lopulta lyö Marjaa mutta kutsuu häntä huoraksi. Seuraavana päivänä tämä toistuu, kun nainen huomaa Marjan teon ja huutaa: ” – Huoras on laskenu lehmästä verta!” (N 100). Mies käy Marjan kimppuun ja hetken aikaa Marja luulee myös naisen hyökkäävän, mutta hän alkaakin lyödä miestä kiululla ja Marja sekä Juho pakenevat.

Marjan heikko yritys löytää yhteys toisen naisen kanssa epäonnistuu, mutta vaikka tämä nainen tuntuu kaikin puolin olevan Marjaa vastaan, hän pelastaa Marjan hengen. Nainen on selvästi vihainen miehelleen ja tietää mitä on tapahtunut, mutta on hänen velvollisuutensa vaimona pitää miehen puolta ja siksi Marjasta tulee tilanteessa väärintekijä. Jos vaimo ei pitäisi kiinni ihmisyyden kautta syntyneistä sosiaalisista säännöistä, olisi tilanne voinut mennä toisin. Vaikka Marja ei konfliktitilanteissa pysty avaamaan suutaan ja pelastamaan itseään puhumalla, on hän pystynyt luomaan pienen kytköksen toiseen naiseen keskustelun kautta. Ihmisyys ei kuitenkaan enää tunnu luontevalta tieltä, joten Marja valitsee eläimyden ja hänen uusi yhteisönsä ei löydy ydinperheestä tai ihmisyyden piiristä. Vaikka näillä talollisilla oli lapsi ja äitiys on tähän asti ollut Marjaa määrittävä piirre, hän huomaa lehmien pariin joutuessaan, että hänen uusi identiteettinsä on eläimellistetty nainen. Hän on ihmiseläin, jolla ei enää

ole omaa paikka ihmisyydessä. Marja on lähtökohtaisesti huonommassa asemassa, sillä hän on syntynyt naiseksi ja nainen on aina asetettu lähemmäksi eläintä kuin ihmistä.

Seuraavana päivänä matkallaan kaupunkiin Marja näkee tien sivussa kuolleen koiran:

Sen kylki on revitty auki, avoimesta aukosta näkyvät oudon harmaat sisuskalut. Se on revitty auki hampailla – Koira on sama, joka haukkui heitä eilen talolle tultaessa. (N 101)

Jatkettuaan matkaa Marja löytää Ruunin ruumiin kääpetyneenä sikiöasentoon. Poika on jäänyt kuoliaaksi, ja avoimeen suuhun katsoessaan Marja näkee hampaiden väliin tarttuneet karvat ja palan koiran lihaa.

Ruunin käytös voi tuntua kostolta koiran omistajia kohtaan, mutta kun he kohtelivat Ruunia kuin eläintä, sai hän myös luvan käyttäytyä eläimellisesti. Koko Ruunin olemus nojaa siihen, että hän on hyväksynyt ja omaksunut eläimellisyytensä. Hän tekee sen mitä selviytyminen vaatii ja rikkoo samalla kaikkia normeja: länsimaalaiselle ihmiselle lemmikkieläimen syöminen on tabu, ja se tapa, jolla Ruuni tappaa koiran, koetaan raakalaismaisena. Ruunin oman eläimyyden nimissä voidaan kuitenkin ajatella, että hän kohtaa koiran tasavertaisena eläimenä ja tekee sen, mitä mikä tahansa muu lihaa syövä eläin tekisi samassa tilanteessa nälkää nähdessään. Koira on kuitenkin eläin, joka on opetettu noudattamaan ihmisen laatimia sääntöjä, joten se ei hyökkää Ruunin kimppuun, vaikka Ruuni haastaakin sen irvistelemällä sille.

Valitettavasti Marjan uusi lauma hajoaa yhtä nopeasti kuin syntyikin. Marja ja Ruuni ovat omilla tahoillaan tuoneet eläimyyttään esiin hyökkäämällä toislaajisen eläimen kimppuun: eläimellinen käytös on seurausta siitä, että heidän oma lajinsa on kohdellut heitä alentavasti ja kieltäytynyt auttamasta. Marja ja Ruuni löytävät turvan toisistaan sekä eläimyydestä, mutta lopulta eläimyyden ei palvele heitä kanssakäymisessä muiden inhimillisten eläinten kanssa. Marjan tai edes Ruunin oma eläimyyden ei kuitenkaan toimi täydellisenä selviytymiskeinona, sillä Ruuni kuolee aivan kuin Mataleenakin.

Marja samastuu sekä ihmisyyteen että eläimyyteen, ja liikkuu näiden kahden yhteisön välillä. Marja tuntuu olevan ihmisyyden ja eläimyyden välitilassa kaivaten ihmisyyttä, mutta hyväksyen ajoittain eläimyytensä. Agambenin kuvatessa antropologisen koneen toimintaa, hän kutsuu tätä kahden eri identiteettiin määrittelyn välistä taukotilaa

kesuuraksi ja sen pitäisi sisältää ihmisyyden olemus. (Agamben 2004, 38.) Marja ei kuitenkaan löydä vastauksia tästä välitilasta. Kun kone lähtee käyntiin ja hän eläimellistyy, tapahtuu kuitenkin enemmän tuloksia. Marjalle ihmisyydestä erkaantuminen on hyvin vaikeaa, sillä hänen elämänsä on rakentunut sen varaan, kunnes katovuosi laittaa kaiken uusiksi. Ruuni taas ei ole pelännyt hylätä yhteiskunnan sääntöjä ja käyttää eläimyyttään selviytymiskeinona. Ruuni on hyväksynyt eläimyytensä ja on täten myös avoin ihmisyydelleen. Marja sen sijaan ajautuu kriisiin etsiessään omaa identiteettiään. Hän ei pyri siihen taivaalliseen asemaan, niin kuin antropologinen kone ehdottaa, vaan ennemminkin lähtötilanteeseen eli takaisin eläimyyteen. Marja tekee kaikkensa selviytyäkseen, mutta joutuu samalla pohtimaan jatkuvasti, mikä on oikein ja mikä väärin. Tämän pohdinnan ja vaistojen kontrolloinnin kautta Marjan hahmo tuottaa ihmisyyttä ja sen ongelmallisuutta.

3. TOISLAJISET

3.1. Ei-inhimilliset tunteet ja enteet

Kuten jo aikaisemmin mainitsin, *Nälkävuodessa* käy ilmi, että yksi asia yhdistää kiistatta koko eläinkuntaa: sekä inhimilliset että ei-inhimilliset eläimet kärsivät nälästä ja kylmyydestä. Katovuodet ovat vaikuttaneet kaikkiin, ja lajista tai säädystä huolimatta kaikkien elämä on muuttunut. Äärimmäiset olosuhteet aiheuttavat suuria muutoksia yksilöissä ja Marjan perheessä jokainen käy läpi omanlaisensa muodonmuutoksen. Näistä Matalleenan kohtalo on kaikkein väkivaltaisimman.

Lapsille ominaiseen tapaan Matalleena suojelee itseään vaikealta tilanteelta pakenemalla omaan päähänsä. Usein hänen ajatuksensa karkaavat menneisiin ja isäänsä Juhaniin:

Hevosien kylkiluut näyttävät rukoukseen ristityiltä sormilta. Sen hirahtelu on vanhan naisen itkunyrskähtelyä. Se on kuihtunut, niin kuin isä, ajattelee Matalleena mutta puistaa sitten päätään, ei, isä on vahva, isä ajaa Lehdon hevosella isoja puita metsästä vaikka lunta on niin paljon että Matalleena uppoaisi hankeen päätä myöten. (N 38)

Matalleena huvittaa itseään kuvittelemalla asioita kaiken ankeuden keskellä: kun naapurin Lehto vie heidät naapuripitäjän kirkonkylälle, he kohtaavat siellä pukinpartaisen miehen, jolla on ”kulmakarvat kuin huuhkajalla” (N 40). Matalleena naurattaa ja hänen tekisi mieli huhuilla miehelle. Myöhemmin heikennyttä Matalleena ei enää naurata, mutta hän ei lopeta mielikuvitusleikkejään. Hänen ajatuksensa eivät kuitenkaan ole lapsellisia tai viattomia, vaan Matalleena pohtii myös kuolemaa ja sitä, millainen sielu kullakin on. Matalleena on antanut nälälle kissan muodon, jotta voisi käsitellä tunnetta konkreettisemmin:

Nälkä on se kissanpentu jonka Paju-Lari pisti säkkiin ja hukutti avantoon. Se raapii pienillä kynsillään ja kynsäisyistä tulee vihlova kipu, sitten uusi raapaisu ja taas uusi, kunnes pentu uupuu ja putoaa säkin pohjalle ja painaa siellä raskaana, vetää säkkiä alas, kerää voimansa ja aloittaa uuden myllerryksen. (N 46)

Hyvästien hetkellä hän syötti janoiselle isälleen lunta, ja Juhaniin suusta kuului ”kissan kehräävää korinaa” (N 30). Kissa ei kuitenkaan enää kehrää Matalleenalta vaan kääntyy häntä vastaan, kun Marja ja lapset löytävät suojaa talosta, jonka väki tarjoaa heille

syötävää, ja pitkään nälästä kärsineen Matalleenan sisälmykset eivät kestä kiinteää ruokaa vaan hän sairastuu.

Ensin kipu tulee nipistelynä, mutta pian kiukkuinen kissa repii ja raapii, iskee hampaansa vatsanpohjaan, kynnet työntyvät sisältäpäin kylkiin ja eläin raastaa niin että Matalleena alkaa kouristella. Kissa työntää kapisen häntänsä ylös ja tulee ulos suusta verisenä puurona. (N 53)

Nälän eläimellistäminen voi tuntua hyvin lapsekkaalta, mutta kun tämä ikävä tunne ottaa ei-inhimillisen eläimen muodon, voi Matalleena samalla sekä vieraannuttaa itsensä nälästä että suhtautua siihen lempeämmin. Kissanpojat ovat suloisia, mutta niillä on terävät pistelevät kynnet. Matalleena olisi voinut antaa nälälle minkä tahansa muodon, mutta hän on valinnut kissan, joka synnyttää hänessä enemmänkin säälin kuin vihan tunteita, sillä hän muistelee naapurin säkissä järveen hukuttamia kissanpentuja, jotka taistelivat tuhoaan vastaan kynsin ja hampain, aivan kuten Matalleenankin keho yrittää taistella nälkiintymistä vastaan. Kaikki eläimet tuntevat nälän tunteen, mutta inhimillinen eläin saattaa olla ainoa, joka voi Matalleenan tavoin visualisoida tälle tunteelle erilaisen muodon. Antaessaan nälälle kissan muodon Matalleena liittyy sen eläimyyteen. Pelokkaan äiti Marjan tapaan voi nälkää näkevä alkaa käyttäytyä eläimellisesti, kuten myöhemminkin mainitaan. Nälän voi myös nähdä osana eläimyyttä, joka yhdistää kaikkia eläviä olentoja.

Marja menee suunniltaan, kun näkee tyttärensä kärsimyksen, ja hänen suustaan ”alkaa purkautua emon valitus, ensin vaimeana, sitten hitaasti voimistuen” (N 54). Matalleena on niin huonossa kunnossa, ettei häntä voi viedä lääkärille, ja Marja jää valvomaan lapsen vierelle. Kun Matalleena tulee viimein tajuihinsa, hän sanoo isänsä tuoneen hänelle telkänmunan ja kuolee pian sen jälkeen. Lamaantunut Marja tuntee sisällään ammottavan tyhjyyden, jonka keskellä on musta lampi, ja hän näkee näyn kuikasta ja pilkkasiivestä, jonka lumina viima puhaltaa kadoksiin. Kun Matalleenan ruumis luovutetaan haudattavaksi, Marja ei itke erotessa, sillä hänen surunsa ”on piilossa, kätkeytyä telkänmunaan, jota Marja ei löydä” (N 58). Sen sijaan, että Marja käsittelisi tunteitaan niin kuin Matalleena teki, hän kätkee sisäänsä muistot Juhanista ja Matalleenasta.

Samalla tavoin kuin Matalleena eläimellistää nälkänsä kissaksi, ottavat Marjan pelot käärmeen muodon prologissa kuvatun kohtaamisen myötä:

Taivas on käärmeensilmän värinen. Ensimmäinen tähti syttyy, ja Marja tuntee miten käärme katsoo häntä ja Juhoa. Marja katsoo takaisin, käärmettä silmästä silmään, mutta sitä ei voi hämätä.

Viimein Hakmannin hahmo ilmestyy hitaasti näkyviin lumisen rinteeseen keskeltä, kumarana ja mustana. Marja toivoo että mies karkottaisi käärmeen, mutta hän ymmärtää, ettei Hakmannista ole siihen. Käärme hymyilee. (N 79)

Käärmeen voi tulkita näläksi, joka uhkaa myös Marjaa ja Juhoa. Se voi myös merkitä koko katovuosien aiheuttamaa uhkaa, joka lymyää koko ajan Marjan takaraivossa, kun hän yrittää selviytyä ja etsiä parempaa tulevaisuutta lapsilleen. Marjan koko elämä on jo kääntynyt pääläelleen, ja hän on joutunut taipumaan muutokseen sekä arjessaan että perheensä sisäisissä suhteissa, mutta sisäisiä muutoksia ihmisyydessään hän yrittää välttää. Käärme on myös hänen sisäisen elämytensä uhka, eikä hän halua antautua täysin sen armoille. Marja tietää, ettei voi aina turvautua muihin, sillä kaikki ovat katovuosina samassa jamassa, mutta käärme katoaa hetkellisesti, kun Hakmanni antaa heille puolikkaan leivän ja pakkasen runtelema perunoita. Marja on jatkuvasti tilanteessa, jossa häntä uhkaa nälkäkuolema ja jäätyminen. Kuolemaa symboloi käärme, ja avunannosta ovat vastuussa hänen kohtaamansa ihmiset, jotka ovat todellisuudessa kykeneväisiä vain lykkäämään lopullista tuhoa:

– Ja samoja jälkiä takaisin!

Isokokoinen, riippuviiksinen mies on sysännyt talon oven auki. Mies on paitahihasillaan, kohotetusta nyrkistä ojentuu pitkä sormi, joka osoittaa kohti peltoa. Samaa, jolle Marjan käärme äsken asettui. Sillä on aikaa odottaa, Marjalla ei. (N 95)

Marjaa puistattanut kohtaaminen saattaa olla syy siihen, miksi hänen pahimmat pelkonsa eläimellistyvät käärmeen muotoon, mutta osallisena voi olla myös hänen syyllisyytensä. Käärme on muuttunut pakkasen seurauksena puolustuskyvyttömäksi, mutta Juhani surmaa sen silti, suojellakseen vaimoaan sen mahdolliselta hyökkäykseltä. Marja ei halua katsoa surmattua käärmettä ja syynä voi olla se, että hän tuntee olevansa syyllinen viattoman luontokappaleen kuolemaan. Myöhemmin Marja itkee vahingoitettuaan lehmää, mutta käärmeen kanssa hän ei vielä näe samalla tavalla heidän välistä yhteyttään. Marjan syyllisyys tuo myös Juhaniin hänen luokseen eläimen muodossa, mutta siinä missä Juhaniin linnut lievittävät ikävää, käärme saa hänet kauhun valtaan:

Käärme on päässyt voitolle, se kiertelee kulkijoiden ympärillä, tekee väliin puiden lomasta hyökkäyksiään, mutta jättää lopullisen armoniskun antamatta. (N 97)

Marja liitetään lehmän lisäksi siis myös käärmeeseen, joka on yhdistetty naiseen jo vanhan testamentin kertomuksessa. Käärme houkutteli Eevan syömään omenan Hyvän ja Pahan tiedon puusta, jonka seurauksena Eeva sekä Aatami huomasivat olevansa alastomia. Eeva oli tämän seurauksena ensimmäinen syntiin langennut ihminen taaten naisen huonon kohtelun tämän seurauksena. Omenan syötyään he myös tajusivat vihdoin olevansa ihmisinä erityisiä, sillä he oppivat häpeämään alastomia vartaloitaan. Paratiisissa koko eläinkunta oli tasa-arvoinen, mutta Aatami ja Eeva karkotettiin tekojensa seurauksena. Käärme seuraa Marjaa muistuttamassa häntä hänen omasta synnistään ja siitä että hän on naisena ihmisyyden ulkopuolella.

Toinen ei-inhimillinen eläin, joka vainoaa Marjaa, on hauki. Prologin toisessa lauseessa hauet toimittavat huonon enteen ja kytkevät Marjaa piinaavat eläimet toisiinsa:

Veneen pohjalla makaa kaksi laihaa haukea, enemmän ne näyttävät käärmeiltä kuin kaloilta. Eivät sätki enää, ovat kangistuneet tässä kylmyydessä. Kidat vähän ammollaan ne valuvat vielä hiljaa verta, joka sekoittuu ohuina kiekuroina veteen Matalleenan jaloissa. (N 5)

Marjakin kommentoi haukien ulkonäköä kuin ohimennen, sanoen että ”onpa ne laihoja” (N 6).

Kalat jäävät kuitenkin painamaan hänen mieletään, ja illemmalla Marjan ja Juhanin intiimin hetken jälkeen Marja miettii vieläkin laihoja haukia. Heikon kalasaaliin näkeminen laukaisee Marjan huolen ja johtaa siihen, että hän kieltäytyi yhdynnästä miehensä kanssa. Käärmeen kanssa koettu selkkaus on tuntunut huomattavasti dramaattisemmalta, mutta hauet jäävät kummitlemaan Marjaa yhtä lailla. Nälkää näkevät hauet kertovat Marjalle tulevasta hädästä.

Kun Marja lapsineen sattuvat erään talon pihaan, palaavat hauet varoittamaan Marjaa:

Marja tuijottaa aitan harmaalla seinällä ammottavia nälkäisiä suita.

– Hauenpäitä, hän huomaa viimein.

Kaloihin takertunut lumi on muovailnut niille outoja ilmeitä, ja laskevan auringon punertavat säteet luovat pelottavan hehkun silmäkuoppiin. Matalleena näkee tumman hahmon lähestyvän, samalla koko maailma muuttuu punaiseksi. (N 49)

Marja ja lapset löytävät suojaa talosta, mutta hauet enteilevät oikein, sillä juuri tämän talonväen tarjoaman vellin seurauksena Matalleenan nälän heikentämä keho pettää ja hän kuolee, kuten Marja on pelännytkin.

Todellisiin ei-inhimillisiin eläimiin pohjaavat eliöt enteilevät Marjalle tuhoa ja tätä kautta hänen pelkonsa eläimyyttä kohtaan voimistuu. Vaikka hän voisi olla kiitollinen siitä, että ne ovat varoittaneet häntä, hän näkee eläimyydessä vaaraa ja hallitsemattomuutta. Marjasta näkyy, että vaikka yritämme tulkita maailmaa tarkkailemalla muita elollisia olentoja, on taustalla aina kysymys siitä mitä kaikki merkitsee meille.

3.2. Eläimellistyminen

Nälkävuodessa eläimellisyyttä kuvataan paljon käyttäytymisen kautta, mutta myös konkreettisena muodonmuutoksena, sillä Marjan mies Juhani esiintyy tarinassa sekä inhimillisenä että ei-inhimillisenä eläimenä. Hänen suhteensa lintuihin tuntuu normaalia merkityksellisemmältä, ja hän ottaa itsekin linnun muodon. Jo ensimmäisen kerran, kun hänet mainitaan *Nälkävuoden* prologissa, ”Juhani ojentelee kaulaansa kuin kurki” (N 5) ja katsoo taivaalle. Juhani ja hänen tyttärensä Matalena ovat kalassa ja he keskustelevat Matalenan tarkastellessa ensin isänsä lintumaista ulkonäköä ja sitten tyhjää taivasta:

– Ne lentää jo etelään, Juhani huokaa. –
Mitkä niin? –
Joutsenetkin. –
Minä en näe mitään lintuja. –
No kun ne ovat jo menneet. (N 5)

Kylmä talvi on jo saapumassa, mutta Juhani ja Matalena saavat vielä ongittua kalaa eli nälkävuodet eivät vielä ole näyttäneet pahinta. Juhani tuntuu haikailevan etelään lintujen perässä, aivan kuin pelkäisi jäävän oman parvensa jälkeen. Myöhemmin tämä pelko käy toteen, kun muu perhe hylkää kotinsa ja lähtee matkalleen kohti Pietaria ja nälästä heikko Juhani jätetään kotiin tekemään kuolemaa. Marja on vihainen miehelleen, koska Juhani on kieltäytynyt ruoasta, jotta hänen perheellään olisi enemmän syötävää, vaikka Marjan toiveena on, että Juhani olisi pysynyt vahvana heidän vuokseen. Hän on ajautunut tähän tilanteeseen tekemällä sen, mitä häneltä perheenpäänä odotetaan, sen sijaan että olisi noudattanut vaistojaan ja syönyt nälkänsä. Ihmisyys ajaa hänet siis tilanteeseen, jossa hänestä ei olekaan enää hyötyä perheelleen.

Jo ensimmäisenä yönä lähdön jälkeen Marja näkee unta, jossa hänen poikansa Juhon osoittaa taivaalla lentäviä joutsenia ja sanoo ”katsokaa, se on isä” (N 37). Marja tunnistaa ensimmäisenä lentävän joutsenen miehekseen. Juhoni ei vaimonsa mielestä ole osoittanut johtaja-ainesta, mutta johdattaa nyt omaa joutsenparveaan. Joutsenella on vahva symbolinen arvo esimerkiksi niiden yksiavioisuuden takia, mutta ne kuten muutkin linnut, nähdään usein vapauden symboleina (Werness 2003. 395). Kirjan alussa Juhoni haikailee etelään lentävän joutsenparven perään, joten hän saattaa tuntea itsensä vangituksi ihmisyyden lisäksi perheeseensä. Vastuu ja velvollisuudet muista vievät hänet tuhon partaalle, eikä hänen vaimonsa edes kiitä häntä tästä uhrauksesta. Marja hautaa Juhonin omaan kotiinsa, mutta tietämättään vapauttaa tämän samalla niistä kahleista, jotka perhe-elämä on muodostanut. Hylättyään puolisonsa Marjan tuntema syyllisyys alkaa nousta esiin unimaailmassa ja hänen eläimellistynyt miehensä ilmestyy hänelle.

Marjan seuraavassa unessa Juhoni on kuikka ja ”on kesä, syksy ja kevät, kaikki lumettomat vuodenaajat” (N 50). Hän harhailee unessaan metsässä ja yrittää löytää tietään lammen rantaan, paikkaan, jonka Juhoni on hänelle vuosia sitten näyttänyt. Juhoni kutsuu Marjaa kuikan äänellä: U-uui, U-uui, U-uui. Marja ei löydä häntä, vaikka yrittää seurata tämän huutoa. Juhoni lähtee lentoon ja Marja jää yksin. ”Jos Juhoni ehtii lähteä, lapsetkin jäävät syntymättä”, murehtii Marja. (N 50-51) Jää epäselväksi, viitataan tässä Juhoniin ja Matalenaan vai mahdollisiin tuleviin lapsiin, mutta selvästi Marjan ikävä lapsiensa isää kohtaan alkaa kasvaa. Hän on jättänyt miehensä tekemään kuolemaa, mutta ’Juhonin henki oli lähtenyt jo aikaa sitten’, kuten Marja kertoo naapurilleen lähdön ensimmäisenä iltana (N 35). Juhonin henki on lintu, joka lentää kylmää talvea pakoan ja jättää perheensä selviytymään omillaan. Jäljelle jää vain tyhjä kuori.

Eläintieteen dosentti Antero Järvinen (1991, 21) kertoo, että monien eri kansojen lintuperinteissä korkealle lentävät linnut ovat edustaneet jumalallisia voimia, mutta vielä useammin on uskottu lintujen vievän kuolleen ihmisen hengen jumalten luo. Tästä on seurannut myös se, että lintuja on pidetty sielun vertauskuvina. Juhonin linnut kantavatkin vain Juhonin olemusta, eikä hänen ruumiillaan tai ihmismäisillä tavoillaan, kuten puheella, ole mitään tekemistä Marjan unilintujen kanssa.

Karoliina Lummaan (2008, 50) mukaan linnut voivat runoudessa tulkita inhimillisiä tunteita, mutta toimia myös erilaisina enteinä. Niiden laulu ja käyttäytyminen liittyvät sekä tunteisiin että tietämiseen runoudessa, mikä on taas seurausta luonnontieteistä, sillä ekologiassa lintuja käytetään ympäristön tilan indikaattoreina. Prologissa etelään lentävät linnut indikoivat talven tuloa, kun taas Marjan unissa Juhani yrittää viestiä vaimolleen omasta tilastaan, mutta Marja luulee Juhaniin kuolleen eikä ymmärrä häntä. Marja on välitilassa, jossa ei enää aina ymmärrä ihmiseläinten puhetta, mutta ei myöskään ei-inhimillisiä eläimiä.

Juhaniin hylkääminen, Matalleenan menettäminen ja muut vastoinkäymiset ovat murtaneet Marjaa pikkuhiljaa ja kun Marja löytää Ruunin kuolleen tien poskesta, vie se hänen viimeisetkin voimansa. Niin paljon on tapahtunut lyhyen ajan sisällä, että tämä viimeisin menetys saa hänet luovuttamaan ja päästämään irti siitä vähästä, joka häntä pitää vielä elämässä kiinni:

Marja painaa huulensa hellästi Ruunin huulille. Hän tuntee kuoleman kylmyyden, jota hengittää sisäänsä suudellensa kuollutta poikaa. [--] Pohjaton ikävä nousee jostain tyhjän vatsan sopukoista. Marja yrittää kuvitella elämän värin Ruunin kasvoille, mutta näkee silmissään vain pakkasen palkeille repimät sinertävän valkoiset korvat.

Ikävä sakenee suruksi. Suru täyttää ruumiin, muuttaa Marjan tynnyriksi, johon raskas vesi pakkautuu, painaa laitoja, jotka eivät enää kestä. Suruveden syvyydessä uinuvat Matalleena ja Juhani. Marja ottaa muutaman haparoivan askeleen eteenpäin, sitten tynnyriä koossa pitävät renkaat pettävät. (N 102)

Hyvästellessään Ruunin Marja tuntee imevän kuoleman itseensä Ruunin huulilta ja hänen mieleensä ei enää mahdu kuin menetys. Hän ei enää muista Juhania, poikaansa, jonka takia on yrittänyt jaksaa matkata eteenpäin. Kuten miehensä, hän toimii nyt itsekkäästi, eikä enää halua huolehtia jälkikasvustaan vain siksi, että hänen pitäisi niin tehdä. Kun hän on alkanut löytää omaa elämyttään, hän ymmärtää, että se rakentuu väistämättömästi myös kuoleman kautta. Marja ei jaksakaan enää elää vaan haluaa kuolla, ja sen hän tekeekin.

Viimeisellä hetkellään Marja yrittää huutaa Juhania apuun, mutta hänen äänensä ei kanna. Marja sekä hänen miehensä kohtaavat loppunsa yhtäaikaaisesti: ”Juhaniin joutsen on jäänyt kiinni viimeiseen sulaan, se ei pääse lentoon vaan laskee päänsä jään reunalle ja liukuu hitaasti mustaan veteen samalla kun avanto umpeutuu kokonaan.” (N 103) Ensimmäistä kertaa Juhani-lintu ei lähdekään lentoon vaan kylmyys saavuttaa hänen ei-inhimillisen kehonsa ja se kuolee Marjan mukana.

Teo Renqvist todistaa hetken, jolloin Marja kaatuu lumeen eikä enää nouse.

– Äiti...

Se

on Juho. Sitten ei ole mitään. (N 103)

Juho yrittää kutsua Marjaa ja tämä tiedostaa poikansa viimein, mutta on liian myöhäistä. Marjan käytös nuorta lastaan kohtaan tuntuu julmalta, varsinkin kun hän tuntuu kuolevan suruun Ruunin, lähes tuntemattoman pojan takia. Marjan kuvataan kuitenkin irtautuneen todellisuudesta ja Ruuni saa häneen yhteyden puhumalla, eikä hiljainen Juho ole pystynyt samaan. Hän on saanut sanoillaan äitinsä huomion, mutta lopulta sekään ei riitä. Juho on muisto Marjan velvollisuudesta perhettään kohtaan ja hänen pyrkimyksistään päästä Pietariin. Ruuni sen sijaan opettaa Marjan hellittämään yhteiskunnan odotuksista ja ottamaan haltuun omaan elämyytensä. Marja pystyy luopumaan Juhosta, sillä hän ei enää halua noudattaa niitä sääntöjä, joiden kautta hänen ihmisyytensä oli rakentunut. Pojan onneksi Teo Renqvist päättää ottaa Juhon mukaansa. Hän saa siis välittömästi uuden suojelijan ja *Nälkävuoden* kaksi eri tarinaa kietoutuvat yhteen Marjan kuoleman seurauksena.

Epilogissa pitkä talvi on ohi ja palataan prologin maisemiin:

Telkkä syöksyy lentoon pesäkolostaan yli hajonneen veneen, siiveniskujen säksätys leviää pitkin järvenselkää, kunnes tuuli sekoittaa kaikki äänet hiljaisuudeksi. Sen rikkoo vasta yksinäisen kuikan soidinhuuto. Pitkä laiha mies seisoo vedenrajassa, antaa katseensa vaeltaa aalloilla aina vastarannalle saakka. – Kuikka huutaa uudestaan. Mies kahlaa syvemmälle, ja kun vesi ulottuu yli polvien, hän levittää kätensä ja kaatuu eteenpäin. (N epilogi, ei numeroitu)

Mies seisoo järven rannalla talvesta selvittyään. Häntä ei nimetä, mutta tutut eläimet yhdistävät hänet Juhaniin. Eläimellistymisen jälkeen hänen kristillisestä nimestään on luovuttu. Miestä ei kuvailla enää lintuna, mutta järvellä kuikka huutaa yksinäisyyttään, aivan kuin Juhanikin. Mies levittää kätensä kuin lintu ja antautuu järven vedelle aivan kuin haluaisi lennähtää kotiin. Kun Juhanin joutsen kohtaa loppunsa kylmässä vedessä, kokee inhimillinen Juhani uudelleensyntymän.

Järvi ottaa hänet vastaan, hän painuu pinnan alle ja vajoaa hitaasti kohti pohjaa. Hetken mies ajattelee, ettei enää nouse pinnalle.

Sitten hän ryhtyy uimaan. (N Epilogi)

Hetken aikaa Juhani ei tiedä mitä on tekemässä ja ajattelee jo hukkuvansa, mutta sitten hänen vaistonsa polkaisevat lihasmuistin käyntiin. Juhanin elämyys on suojellut häntä kylmän talven ajan, eikä se petä vielääkään.

Linnut ja ihmiset rinnastetaan usein toisiinsa, koska lintujen pesäkäyttäytyminen muistuttaa ihmisten rakentamista ja lapsista huolehtimista (Lummaa 2008, 58). Juhani on ensisijaisesti isä sekä aviomies ja hänen perheensä hyvinvointi menee oman terveyden edelle. Huolehtiminen koituu lopulta hänen ihmiskehonsa kohtaloksi, mutta Juhaniin henki materialisoituu ei-inhimillisenä eläimenä. Juhaniin ominaispiirteet manifestoituvat lintuina, mutta lopulta Juhaniin joutsen menehtyy hänen vaimonsa myötä. Jäljelle jää nimetön ja nälän runtelema miehen keho.

Lintujen kautta eläimyys ei esiinny negatiivisen kautta, vaan se on jotain ylevää ja henkevää. Linnuilla on aina ollut vahva symbolinen arvo ja esimerkiksi joutsenia pidetään Suomessa suuressa arvossa. Siinä missä Marjan kumppanina on ei-inhimillisistä eläimistä symbolisesti negatiivisesti väritynyt käärme, on Juhaniin henkieläin joutsen. Sekä eläimellistäminen että eläimellistyminen ovat sukupuolittuneita. Marja on naisena aina lähempänä eläintä kuin Juhani, mutta molempien eläimellistyessä näkyy hierarkia edelleen. Marjan kurottelu ihmisyyden ja eläimyksen, maallisen ja taivaallisen, välillä on jättänyt hänet uupuneena välitilaan, kun taas Juhani on saavuttanut jumalallisen tilan eli ylimmän ihmisyyden asteen, joka yllättäen ei teekään hänestä ihmiseläintä vaan linnun.

Juhaniin eläimyys ei nouse esiin ihmisyyden vastakohtana, vaan hänessä eläimyys on vallitseva piirre, joka yhdistää hänet muihin eläimiin jopa siinä määrin, että hänen kehonsa muuttuu ei-inhimilliseksi. Marja ei eläimellistä Juhania alistaakseen tai vieraannuttaakseen häntä, vaan pitääkseen hänet mukanaan. Hän ei muistele Juhaniin nälkiintynyttä maallista kehoa, vaan hänen syvintä olemustaan, joka on lintu. Juhaniin tapauksessa ei ole oikeastaan sopivaa käyttää eläimellistämistä kuvaamaan hänen muutostaan, sillä se lähtee hänestä itsestään ja eläimellistäminen tapahtuu yleensä jonkun muun toimesta. Hänessä eläimellistyminen on jotain henkistä, siinä missä Ruunin eläimellistyminen on enemmän persoonan muutos. Juhaniin ihmiskeho ei ollut tarpeeksi vahva lähteäkseen perheensä kanssa kerjuulle, eikä ihmisyyden pitänyt häntä hengissä, mutta eläimellistymisen kautta Juhaniin henki on heidän mukanaan ei-inhimillisen eläimen muodossa. Kun Marja kuolee, palaa Juhaniin joutsen kevään myötä hänen kehoonsa ja Juhani jatkaa elämäänsä ihmiseläimenä.

3.3. Tekstilliset eläimet

Kielen merkitys länsimaisessa taiteessa on hyvin keskeinen, mutta eläimen kuvaaminen sanoin on osoittanut ongelmalliseksi. Koska nämä representaatiot ovat lähtöisin ihmisen mielikuvituksesta, on lopputulos inhimillistetty. Vakavasti otetaan vain visuaaliset representaatiot ja silloinkin eläin on vain ihmisen itsensä peili. (Gustafsson & Haapoja 2015, 116)

Aki Ollikaisen tekstissä toislajisia eläimiä lähestytään useimmiten ihmisenäkökulmasta, mutta niiden inhimillistäminen ei ole suuressa osassa. Kuten aiemmin olen käynyt läpi, ovat toislajiset eläimet läsnä ihmiseläinten elämässä eri tavoin: tarkkailemme niitä niiden luonnollisessa ympäristössä, ne näkyvät kielenkäytössämme, toimivat indikaattoreina ja pidämme niitä kotonamme sekä käytämme niitä ravintonamme. *Nälkävuosi* käsittelee enemmän eläimyyttä kuin eläimiä itseään fyysisinä olentoina, mutta pääsemme vain ihmiseläinten pään sisälle, emme toislajisten eläinten. Pääfokus on ihmisten eläimellistymisessä, ei eläinten inhimillistymisessä.

Eläinfilosofi Elisa Aaltola sekä tutkija ja aktivisti Sami Keto (2015, 9) ovat luokitelleet eri tapoja, joilla toislajiset eläimet ovat läsnä elämässämme. Näiden tapojen monimuotoisuus viestii ristiriidoista, jännitteistä ja konflikteista tavoissamme suhtautua eläimelliseen maailmaan. Yksi näistä läsnäolon tavoista ovat itselliset eläimet, ihmisestä eroavat toimijat, jotka sekä mukailevat että uhmaavat järjestystämme. *Nälkävuodessa* lehmä, jota Marja satuttaa, ja koira, jonka Ruuni tappaa, ovat itsellisiä toimijoita. Ne ovat molemmat kotieläimiä, mutta toimivat oman päänsä mukaan ja pistävät vastaan, kun ihmiseläin yrittää hallita niitä. Koira lähtee Ruunin perään, vaikka sen isäntä huutaa sitä, ja kun Marja satuttaa lehmää, se kaataa hänet maahan. Ne ovat kuitenkin kotieläimiä eli elävät ihmiseläinten vallan alla. Juhani tarkkailee lintuja ja sitä kuinka ne pakenevat katovuosia lentämällä etelään, sanoutuen täysin irti ihmiseläinten kärsimyksistä. Parhaiten tällaista itsellistä eläintä edustaa petoeläimet ja ne ei-inhimilliset eläimet, joita me kutsumme usein kutsumme tuhoeläimiksi. Nämä toislajiset eläimet muistuttavat meitä eläimyydestä, jota emme voi hallita emmekä halua ymmärtää.

Nälkävuoden kertoja ei yritä päästä toislaajisten eläinten pään sisälle, vaan jättää ne mieluummin sivuosaan. Marjan unissa ja harhoissa esiintyviä eläinhahmoja kuvatessaan kertoja ei korosta niiden fiktiivisyyttä, vaan ne ovat fyysisten eliöiden kanssa tasavertaisia. Myöskään Juhnin linnut eivät eroa olemukseltaan muista linnuista. Aki Ollikaisen uusimmassa kirjassa *Pastoraalissa* hän sukeltaa syvemmälle eläinsubjektien maailmaan ja antaa myös toislaajisille oman äänen. Tämän kaltainen inhimillistäminen voi auttaa lukijaa samastumaan muihin eläimiin ja se tekee niistä myös toiminnallisempia tekstissä.

Kirjan luvut on nimetty sen mukaan, keneen kyseinen luku keskittyy, mutta kertoja ei ole minäkertoja. Kertoja on kolmannessa persoonassa, mutta tapahtumat kuvataan luvun päähenkilön kautta. Kertojassa on kuitenkin kaikkitietäviä elementtejä:

Mataleena silittää sormenpäällään posliinisen keittokulhon pintaa. Se on valkoinen kuin lumi, mutta lämmin. Kauneinta on kuitenkin kulhon vaaleanpunainen ruusu, jonka terälehdet on ympäröity kullalla. Kun sormen siirtää sen yli, tuntee kuinka se on kohollaan aivan kuin se olisi elävä, sykkivä sydän, kukkisi lumen keskellä eikä talvikaan sitä voi voittaa. (N 42)

Henkilö, jonka ajatuksiin ei sukellata kerronnan kautta samalla tavoin kuin muiden, on Juho. Vaikka yksi luvuista on Juhon kirja, ei tekstiä tuoteta Juhon näkökulmasta, vaan Teon. Siinä Teo tarkkailee nuoren pojan olemusta ja tekee hänestä havaintoja. Juho on *Nälkävuoden* nuorin hahmo, eikä hänelle rakenneta samalla tavalla persoonaa kuin muille. Hän on lapsi, ei vielä ”oikea” aikuinen ihminen, eikä hän puhukaan useaan otteeseen tarinan aikana. Ainoa keskustelu, jonka Juho käy, on sen jälkeen, kun Teo Renqvist on todistanut Marjan kuoleman ja ottaa pojan matkaansa.

- Mikä sinun nimesi on?
– Juho.
– Minä olen Teo... Teo-setä. Missä sinun isäsi on?
– Nukkuu.
– Missä isä nukkuu.
– Mataleena meni latoon isän luo.
– Ja kuka se Mataleena on?
– Minun sisko.
– Nukkuuko siskokin?
– Nukkuu, Juho kuiskaa.
Isää, äitiä ja Mataleenaa ei enää ole, on vain Juho. (N 114)

Lainauksen lopussa on Juhon oivallus, ainoa, johon kertoja tarttuu. Vaikka Teon kuulustelusta käy ilmi, ettei poika ole täysin tietoinen siitä, mitä hänen perheelleen on tapahtunut, hän ymmärtää kuoleman konseptin ja tietää, että on nyt yksin. Juho on

ihmissyydessään nuori ja viaton, hän ymmärtää täysin eläinkuntaa yhdistävät konseptit, kuten perheen merkityksen, kylmyyden, nälän tunteen ja kuoleman, mutta ei ole vielä täysin oppinut ajattelemaan ja kommunikoimaan sanoillaan kuten ihmiseläin. Se että Juhon kirjan kerronta keskittyy Teon ajatuksiin, tuntuu sopivalta, sillä Juhon ajatusmaailmaa tulee tästä eteenpäin rakentamaan Renqvistin perhe.

Torppariperheen toinen selviytyjä on Juhani, joka epilogissa tekee paluun ihmisruumiissaan. Häntä tarkkaillaan etäältä, ja kertoja kuvaa hänen heikkoa muotoaan:

Pitkä, laiha mies seisoo vedenrajassa, antaa katseensa vaeltavaa aalloilla vastarannalle saakka. Tuuli huojuttaa nälän ja taudin runtelemaa keho, mies pysyy pystyssä vain keppiin nojaten. Sitten pitkät kapeat sormet päästävät kepeistä irti, se kaatuu maahan samalla kun hauki mossahtaa kaislikossa. Mies laskeutuu varovasti istumaan rantakivelle. Hän ottaa kengät jalastaan, riisuu risaisen takin, paidan sekä housut ja astuu sitten alastomana veteen. Vesi on vielä kylmää, mutta mies tuskin huomaa sitä, sillä kylmyyden hän on jo kokenut ja se oli niin käsittämättömän suuri, ettei se lopulta ollut enää muuta kuin tyhjyyttä. (N Epilogi)

Kesä on tullut. Siihen ajatukseen mies takertuu ja toivoo, että se täyttää mielen autiuden niin ettei sinne muuta enää mahdu. (N Epilogi)

Tämän ajatuksen myötä Juhani hylkää kylmän talven, josta hän on selvinnyt lintuna, ja ottaa haltuun oman ihmisyytensä. Samaan aikaan hän toivoo, että tämä ajatus täyttäisi tyhjän mielen, eikä sinne eksyvän muita ajatuksia. Viittaako mielen tyhjyys siihen, ettei ei-inhimillisillä eläimillä ole kykyä muodostaa ajatuksia vai ovatko ne luonteeltaan erilaisia kuin inhimillisten eläinten? Voi myös olla, että hän toivoo kesän tuomien positiivisten miellelyhtymien sivuuttavan ajatukset kylmän talven yksinäisyydestä ja perheen hajoamisesta. Juhani on mykkyydessään ei-ihminen, jolla on nyt tilaisuus aloittaa puhtaalta pöydältä ja rakentaa oma ihmisyytensä uudelleen.

Nälänhätien sosiaalishistoriaa tutkinut David Arnold on korostanut, että kyseiset ilmiöt eivät ole pelkästään tapahtumia, vaan myös rakenteita eli niitä ei voida ymmärtää, jos ne irrotetaan aikakauden yhteiskunnallisista, taloudellisista ja poliittisista rakenteista. Nälkävuosien korostaminen tapahtumana saattaa kutistaa aikakaudella eläneiden ja kuolleiden roolin tahdottomiksi olioiksi, pelkkien olosuhteiden uhreiksi. (Pitkänen 1991, 41) Tämä mielessä *Nälkävuosi* antaa kerronnallisesti hyvän katsauksen molemmille puolelle historiaa. Kerronta keskittyy vuorotellen hyväosaisten ja huonoosaisten elämään. Vuotta käsitellään sekä rakenteellisesti, että tapahtumana.

Nälkävuodessa kuvataan Senaattoria, joka jää nimettömäksi. Ei kuitenkaan ole vaikeaa lukea rivien välistä, että kyseessä on J.V. Snellman, joka toimi nälkävuosien aikana valtiovarainoimituskunnan päällikkönä ja vastasi kansallisesta budjetista (Savolainen 2006, 30). Häntä kuvataan ristiriitaisena hahmona, sillä hänen työtehtäviinsä kuuluu koko köyhän kansan ruokkiminen, mutta nämä samat elämellistyneet talonpojat seisovat hänen toivomansa kehityksen esteenä. Hän halusi myös siirtää suurimman avunantajan vastuun pois valtion harteilta. Hän vaati, että jokaisen, joka ymmärsi kansan olevan hädässä, olisi myös valmis antamaan apua sitä tarvitseville. Snellman ei kuitenkaan tehnyt sitä hyvää hyvyttään, vaan pelkäsi valtion suuren roolin passivoivan kansaa. (Savolainen 2006, 792)

Kertoja käy läpi Snellmanin ajatuksia kahdessa luvussa, jotka on nimetty yksinkertaisesti otsikolla Senaattori. Ilmi käy hänen vastoinkäymisensä senaattorina, mutta myös henkilökohtainen sisäinen taistelu arvojen ja tekojen välillä. Snellman muistelee myös kuollutta perhettään. Vaikka kerronnan avulla päästään sisälle hänen ajatusmaailmaansa, ei kertoja anna Senaattorille nimeä, eivätkä Renqvistitkään viittaa häneen muuta kuin tittelinsä kautta. Kertoja antaa tasavertaisesti kaikille tilaisuuden esittäytyä monikerroksisina ihmiseläiminä, mutta Snellmanin nimi antaisi hänelle liikaa valtaa tai etuoikeutta muiden hahmojen yli. *Nälkävuosi* on kuitenkin kertomus katovuosien vaikeudesta ja niistä, jotka kärsivät kadon takia. Senaattorin kärsimys on erilaista, hän on korkeassa asemassaan ja Suomen kansan kohtalo painaa hänen harteillaan. Hänen tekemisiään kritisoidaan mutta hän uskoo tekevänsä parhaansa:

Yksityiskohdat tuntuvat kovasti kiinnostavan ihmisiä, hän ajattelee. Tärkeintä on kuitenkin nähdä kokonaisuus niiden takana, vain kokonaiskuvassa yksityiskohdat saavat merkityksensä. (N 109)

Tämä toteamus on kiinnostava *Nälkävuoden* kokonaiskuvan kannalta, sillä se keskittyy nimenomaan yksityiskohtiin. *Nälkävuosi* on varsin laava nimi teokselle, joka kuvaa varsin tarkasti päähenkilöidensä kokemuksia. Kaikki esiintuodut yksityiskohdat rakentuvat yhdeksi kokonaisuudeksi, joka on nälkävuosi. Se antaa tarinan hahmojen ajatuksille, tunteille ja kokemuksille kontekstin ja merkityksen.

Luonto–kulttuuri -erottelu näkyy kerronnan kautta eri hahmojen ajatusmaailmassa. Marjan perhe keskittyy kerronnassaan luonnon ja omien fyysisten tuntemustensa kuvaamiseen, toki heidän pohdintansa on paikoitellen myös syvällistä. Tehdään selväksi, että he ovat torppareita, mutta heitä ei kuvata tyhminä. Teo miettii tekojensa

merkitystä ja moraalisia kysymyksiä, Leo sekä Senaattori sen sijaan maan taloudellista tilaa ja poliittisia käännteitä. Heidän kanssakäymisensä vieraannuttaa heidät häpeilemättä tavallisesta kansasta ja luonnosta. Kirjan loppupuolella kuvataan Larsin ja Senaattorin kohtaamisia lintujen kanssa Helsingin kaduilla:

Lars Renqvist astelee puistoon Bulevardin puoleisesta portista. [---] sitten hänen huomionsa kiinnittyy varpusparveen, ja Lars muistaa edellisvuoden heinäkuun, varpusen, joka Senaatintorilla puski kuparikiekkoa pitkin kiveystä. Poloinen lintu kallisteli päätään, yritti saada litteästä palasesta otetta nokallaan, ja kun ei onnistunut, pukkasi taas uudestaan.

– Sisyfos, minnekäs sinä sitä, oli senaattori lausahtanut ja poiminut kymmenen pennin kuparikolikon maasta, lintu oli pyrähtänyt pienen matkan päähän ja pörhistellyt heille vihaisesti höyheniään. (N 127)

Senaattorin ja Larsin kanssakäyminen varpusen kanssa on kaikin puolin inhimillistä, Sisyfos-vertauksesta linnun ulkonäön kuvaukseen asti. He myöskin keskeyttävät linnun pesänrakennustyöt huolelta ja ajautuvat keskusteluun kuparikolikosta. Muisteluun uponnut Lars jatkaa varpusille puhumista: ”Tehän olette kuin senaatti, jyvistä nekin nahistelevat” (N 128). On selvää, että kaupunkilaisten suhde luontoon on hyvin erilainen kuin torppareiden ja talonpoikien.

On myös kiinnostavaa, miten kerronnan sekä lukujen kautta tuodaan nälkävuoden tapahtumakulku esiin: torppariperhettä kuvaavat luvut on otsikoitu sen hahmon mukaan, johon kussakin keskitytään (esim. Marjan kirja), mutta Renqvistien luvut on nimetty tapahtumakuukauden mukaan (esim. Joulukuu 1867), kun taas Senaattorin luvut on nimetty yksinkertaisesti otsikolla Senaattori. Torppariperheen luvuista lukija saa tietää prologissa esitellyn perheen yksittäisten jäsenten kohtaloista ja heidän matkastaan. Heidän kuvauksensa tarjoaa myös fyysisen kokemuksen nälkävuoden kauhuista ja luonnon ankaruudesta. Renqvistien luvut antavat katsauksen sivistyneistön elämään katovuonna ja heidän kahtiajakautuneeseen reaktioonsa, mutta ne myös kertovat konkreettisesti ajan kulusta. Senaattorin luvut taas kertaavat vuoden poliittista tilannetta.

Yksi aspekti kansan ja sivistyneistön välisestä kuilusta on jäänyt lähes kokonaan kerronnasta piiloon, ja se on äidinkieli. *Nälkävuosi* on kirjoitettu suomeksi, mutta 1800-luvun lopulla suomea käytti äidinkielenään tavallinen kansa, sivistyneistö taas puhui ruotsia. Ruotsinkielinen väki osaa toki puhua myös suomea, mutta kielieroa tuodaan myös esiin paikoitellen. Kieli on osa isompaa kehystä, kun käsitellään kansa–

sivistyneistö–dikotomiaa laajemmin. Tähän viitataan esimerkiksi kohdassa, jossa Teo Renqvist vieraili köyhässä torpassa ja ”yritti puhua miehelle tämän omaa kieltä” (N 71). Teon motiivina oli auttaa, mutta vaikka hän pystyi kommunikoimaan torppareille suomeksi, ei hänen rahallista avustustaan otettu ilolla vastaan. Ongelmana oli tietenkin hänen kyvyttömyytensä asettua köyhien asemaan ja kieli on vain osa sitä.

Toinen kielellinen käänne on, kun Juho nimetään uudestaan Johaniksi. Tämä tapahtuu, kun hän siirtyy maalaisesta suomenkielisestä perheestään uuden, ruotsinkielisen perheen jäseneksi. Tällä siirtymällä on kieltäkin suurempi painoarvo sillä hän saa myös uuden luokkaidentiteetin, mutta muutos näkyy nimenomaan kielen kautta. Nimillä on suuri merkitys *Nälkävuodessa* ja se näkyy Juhon lisäksi senaattorin nimeämättömyydessä ja Ruunin nimetessä itse itsensä. Käsittelen seuraavassa luvussa myös Ceciliaa, joka kulkee kahdella eri nimellä. Agambenin (2004, 26) sanoin on ihmiseläimen erityistaito se, että osaamme tunnistaa itsemme ihmisiksi: nimien avulla voimme tunnistaa keitä tai minkälaisia ihmisiä olemme.

4. MITÄ ON IHMISYYYS?

4.1. Sivistyneistö ja kansa -dikotomia

1860-luku on jäänyt historiaan kaksijakoisena aikana. Historian tutkijat korostavat sitä teollistumisen ja kehityksen aikakauden alkuna, mutta useimmat aikalaiset kokivat sen kärsimyksen ja toivottomuuden vuosikymmenenä. (Pitkänen 1991, 36) *Nälkävuosi* tuo hyvin esiin tämän kahtiajaon tutkimalla sekä kärsimystä että historiasta tuttuja yhteiskunnallisia muutoksia.

Nälkävuodessa kuljetetaan kahta eri juonikuviota, Marjan perheen matkaa sekä Renqvistin veljesten ja senaattorin tarinaa. Tämä jako kahteen tarinaan toistaa useimmiten myös eläimyyden ja ihmisyyden vastakohtaisuutta, sillä alempiin säätyihin on liitetty eläimellisiä piirteitä ja näitä stereotyyppioita toisinnetaan edelleen (Loughnan 2014, 54). Tarinoissa miljöö jakautuu kaupunkiin ja maaseutuun, mutta kaupungissa vierailaan köyhäinkortteleissa ja maaseutukuvauksessakin päästään välillä varakkaiden ihmisten koteihin. Eläinkuvausta ilmenee eniten torppareiden ja kerjäläisten kuvauksessa, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö ihmisyyttä ja eläimyyttä voisi tarkastella rikkaiden kaupunkilaisten kautta.

Renqvistien elämään nälkävuodet vaikuttavat lähinnä henkisesti, sillä heidän ei tarvitse lähteä kerjuulle kuten Marjan perheen. He kuuluvat siihen pieneen varakkaaseen yläluokkaan, jonka arkielämää nälkävuodet eivät koskettaisi, jos heidän ammatinvalintansa olisivat erilaiset. Pohdinnat siitä, miten ja kuinka paljon olisi syytä auttaa hädästä kärsiviä, aiheuttavat varsinkin Teolle tunnontuskia. Larsin poliittisen aseman kautta hän pohtii ratkaisuja koko kansan auttamiseksi, eikä näe köyhiä yksilöinä. Hän on vahvasti Senaattorinsa vaikutusvallan alla. Lars ja Senaattori yrittävät nostaa Suomen taloutta nousuun ja katsoa kauas tulevaisuuteen, mutta Teon huoli on enemmän nykyhetkessä, siinä miten auttaa lähimmäistään omasta asemastaan käsin. Heidän kauttaan pohditaan sitä, mikä on inhimillistä ja miten ihmisyyys syntyy erilaisista säännöistä ja rakenteista.

Lääkärinä Teo Renqvist vierailee säännöllisesti Katajannokalla hoitamassa prostituoituja, ja hän on tuttavallisissa väleissä muidenkin kaupunginosan asukkaiden kanssa. Hän on tarkkailijan roolissa liikkuessaan itseään huono-osaisempien parissa ja suhtautuu heihin kuin erilajisiin eläimiin. Teo kuvailee Katajannokkaa seuraavasti:

Löylytetyn oloinen koira hyppii vinon rakennuksen nurkan takaa laahaten toista takajalkaansa. Se on isäntänsä näköinen, eikä sillä muuta isäntää ole kuin Katajannokka, kaikki sen hätäisesti kyhätty lautahökkelit, jotka näyttävät jokaisen tuulenpuuskan jälkeen kenottavan taas uuteen suuntaan. (N 22)

Katajannokkaa verrataan kärsineeseen katukoiraan ja samalla sen asukkaatkin eläimellistyvät Teon silmissä. Hänellä on läheisempi suhde alempiin säätyihin kuin esimerkiksi veljellään Larsilla tai hänen ihailemallaan Senaattorilla, joka myöhemmin tuo ilmi halunsa pyyhkäistä koko kaupunginosan kartalta kehityksen nimessä kuvittelemalla ”kuinka Katajannokka tulee jonakin päivänä vajoamaan aaltoihin ja nousemaan merestä veden puhtaaksi huuhtomana, uljaat kivitalot taivasta kohti kohoten” (N 64).

Teon avunannon takana on erityinen motiivi, joka tuodaan esiin useamman kerran:

- Minä kyllä tiedän yhden, joka on valmis luopumaan ihokkaastaan Punavuoren huorien vuoksi, Raakel sanoo.
- Minä olen köyhien lääkäri, niin kuin suuri Paracelsus, Teo vastaa kätensä levittäen.
- Ei ole Helsingin huorilla hätää, kun meidän Paracelsus heitä parantaa. (N 12-13)

Hän siis tarjoaa lääketieteellisiä palveluksiaan köyhille, mutta ei katovuosien seurauksena terveytensä menettäneille, vaan Helsingin köyhäinkortteleiden asukkaille ja maksullisille naisille. Tätä kautta hän on myös päässyt tutustumaan hänelle hyvinkin merkitykselliseen ihmiseen, joka näkee Teon selittelyistä läpi. Kyseessä on prostituoitu, jonka kanssa Teo makaa ja johon hän on myös rakastunut. Hän on nimeltään Cecilia. Tai Elin, mutta Teo ei voi olla varma. Teo ei tiedä mikä naisen tarinasta on totta ja mikä ei, mutta tavallaan hän ei myös välitä, koska voi ajatella itse mitä haluaa ja kuvittelun myötä oikeuttaa heidän suhteensa. Cecilia haastaa Teon, eikä kaunistele sanojaan hänen edessään:

- Et sinä todella hyväksy sitä mitä minä teen. Siksi sinä haluat uskotella, että minä olen vain viaton maalaistyttö. Miksi sinä luulet minun olevan täällä? Jos rakastat minua, rakastat huoraa. Oletko sinä valmis siihen? [---]
- Sinä maksat siitä, että saat maata kanssani, vaikka sinä voisit hakea minut, viedä kotiisi ja ottaa minut ilmaiseksi.
- En minä voi kulkea tuolla julkisesti puolimaailman naisia talutellen.

- Mutta minähän olisin vain viaton maalaistyttö Taalainmaalta, Cecilia vastaa ja äänensävy muuttuu äkkiä jäätävän pilkalliseksi.
- Älä viitsi. Sinä tiedät, mitä siitä puhuttaisiin. Minä en voisi tässä kaupungissa sen jälkeen koskaan harjoittaa tosissani lääkärintoimea.
- Luuletko sinä, etteivät ne jo tiedä. Ketä ne sitten ovatkin.
- Enkä minä maksa tästä, Teo sanoo. (N 16-17)

Cecilia huomauttaa, etteivät Teon syillä ole paljoakaan painoarvoa: hänen viehätyksensä prostituoituja kohtaan on jo kaikkien tiedossa, eikä heidän mielipiteellään pitäisi olla väliä, kun Teo ei osaa edes nimetä, kenen arvostelua hän pelkää. Teo vetoaa ammatilliseen uskottavuuteensa, joka on jo nyt hataralla pohjalla, sillä hän naamioi halunsa maata prostituoitujen kanssa sillä verukkeella, että tahtoo lääkärinä auttaa köyhiä. Hän perustelee tämän kaupankäynnin sillä, että välittää Cecilialta ja muista tytöistä. Hänen auttamishalunsa on todellinen, mutta hän ei vain tunnu löytävän oikeaa keinoa toteuttaa sitä. Teo ei käyttäydy täysin hänelle asetettujen normien mukaan, mutta on silti oman säätynsä vanki:

Cecilia on jo täysissä pukeissa. Hän istuu huoneen ainoaan nojatuoliin ja nostaa jalkansa tottuneesti toisen yli. Tuossa asennossa sopii säätyläismiesten puhutella palvelusväkeään, mutta naisille se ei Teon mielestä sovi, ja silti kuin luonnostaan Cecilialle. Teo työntää kädet taskuihin, jottei joutuisi roikottamaan niitä ylpeän porton edessä kuin pahainen ajuri. Hän keinuttelee painoan varpailta kantapäille ja takaisin, samalla tavalla kuin muistelee Matsonin ja muiden satamanmiesten joskus tekevän. (N 17)

Teo pitää Cecilialta, sillä tämä ei käyttäydy niin kuin häneltä voisi olettaa vaan mukautuu siihen rooliin, johon itse haluaa. Cecilia voi käyttäytyä täysin asemansa ja sukupuolensa vastaisesti, mutta Teo ei tiedä totuutta hänen identiteetistään, joten kaikki tuntuu sopivalta. Jopa Teo itse lähtee hetkellisesti mukaan tähän roolileikkiin ja käyttäytyy hetken kuin olisi joku muu. Cecilia on ammatinvalinnallaan asettunut yhteiskunnan ulkopuolelle, eikä häneltä odoteta mitään. Hän vapaa samalla tavalla kuin Ruuni, vapaa nimeämään itsensä ja hylkäämään normit. Kukaan ei odota Cecilialta mitään, toisin kuin Teolta odotetaan paljonkin, siksi he eivät voi käyttäytyä tasavertaisesti. Teo antaa Cecilialta olla oma itsensä, mutta Teon asema estää häntä päästävästä Cecilialta lähelleen:

- Minä uskon sinua. Sinä teet tämän kaiken minun vuokseni. Se vain on hyvin lyhyt hetki, kun sinä vieraillet minun maailmassani. Enkä minä koskaan sinun. (N 17)

Myös toinen nainen Katajannokalta osoittautuu merkittäväksi Teon elämässä. Hänen ystävänsä Mattson kertoo ottaneensa luokseen asumaan nuoren tytön ”ystävänpalveluksena” ja haluaa, että Teo tarkastaisi hänet veneeristen tautien varalta. Korvauksena tarkistuksesta Teo makaa Saara-nimisen tytön kanssa ja ihailee tätä samasta syystä kuin Ceciliaa:

Tyttö on sillä tavalla mielenkiintoisen näköinen, että Teo voi muokata hänestä ajatuksissaan millaisen tahtoo. Hän näyttää rumalta, jos haluaa niin ajatella, mutta toisaalta kauniilta, kun katsoo häntä kauneutta hakien. (N 23)

Teo kaipaa omaan elämäänsä samankaltaista muuntautumiskykyä, sillä hän ei tunne itseään mukavaksi omassa roolissaan. Hän on oman itsensä vanki, ja hänelle hänen ihmisyytensä on jotain ahdistavaa ja muiden sanelemaa. Teo liikkuu huono-osaisempien parissa ja toivoo tätä kautta löytävänsä jonkinlaista helpotusta omaan ahdistukseensa. Hän ei voi tehdä kuin Ruuni ja sanoutua täysin irti yhteiskunnan odotuksista ja säännöistä. Kriisin siivellä hän voisi tehdä näin, mutta vaikka yhteiskunta on kriisissä, on Teo yhteiskunnan huipulla ja hänen vastuullaan on huolehtia huono-osaisemmista lajitovereistaan. Ongelmana on kuitenkin, ettei Teo tiedä miten sen tekisi.

4.2. Samastuminen

Lars ja Teo Renqvistin tarina alkaa shakkipelillä ja siihen liittyvällä lausahduksella, joka toistaa ajan poliittista tilannetta nälkävuosien keskellä: ”On uhrattava talonpoika.” (N 11) Tähän aikaan sääty-yhteiskunta hyväksyi eriarvoisuuden, jonka varjolla talonpoikien ja muiden alempien säätyjen annettiin kärsiä ruokapulan seurauksista ilman, että siitä tarvitsi tuntea huonoa omaatuntoa. Myöhemmin vastaavina pula-aikoina, kuten toisen maailmansodan aikaan valtiovalta usein takasi säännöstelyn kautta, että kaikille riittäisi ruokaa. (Soikkanen 1991, 28.)

J.V. Snellmanista tuli senaattori vuonna 1863 ja hän oli vastuussa valtion varoista nälkävuosien aikaan. Suomi oli kärsinyt kadoista jo 1862, eikä valtio ollut enää pitkään aikaan ollut omavarainen viljan suhteen. Tämä johtui nopeasta väestönkasvusta ja tehottomista viljelymenetelmistä. Lyhyellä tähtämellä oli helpompi turvautua tuontiviljaan ja 1867 katovuosi kärjistyi katastrofiksi. Monet maalaiset olivat

menettäneet elinkeinonsa ja tuontiviljaa saivat ostettua ne, joilla rahaa oli eniten. Snellman halusi kehittää maataloutta ja maan taloutta samalla kun kansa kärsi nälästä. (Savolainen 1989, 24-25)

Pelatessaan veljekset keskusteleivat miten kriisitilanteesta selvitäisiin ja kansa saataisiin ruokittua. He viittaavat sanailussaan suoraan Snellmanin ajatteluun:

- Minusta se sinun senaattorisi on väärässä, Teo sanoo.
- Sinä et ymmärrä tämän kansan kokonaisuolemusta, Lars huokaa -- Työtä ihmisille pitää järjestää. Jos heidän laariinsa aletaan viljaa vastikkeetta kaatamaan, sille ei pohjaa näy. ---
- Työstä on hyvin vähän hyötyä eikä se kannu hedelmää, kun ei ole ruokaa, jota työllä voi hankkia. (N 11)

Molempien veljien motiivina on halu auttaa, heidän tapansa eroavat kuitenkin toisistaan. Lars uskoo kehitykseen ja uskoo, että on syytä ajatella pidemmälle tulevaisuuteen, kun taas Teo uskoo, että kärsimystä on helpotettava välittömästi. Teon senaattoriin kohdistama kritiikki saa Larsin kiihtymään, sillä hän on omaksunut mielipiteensä suoraan senaattorilta. Veljesten suurin kiistan aihe on siinä, kumpi pystyy asettumaan paremmin alempien säätyjen kenkiin, mutta vieraannuttavana tekijänä on molempien korkea asema. Teo potee syyllisyyttä siitä, että on säätynsä vuoksi vieraantunut tavallisesta kansasta, joka kokee nälkävuosien vaikutukset voimakkaimmin.

Teo osallistuu vanhan opiskelutoverinsa Johan Bergin hautajaisiin ja tapaa siellä toisen ystävänsä Matiaksen. Heidän keskustellessaan Teo sanallistaa yhteiskuntaluokkien eroa ja samastumisen vaikeutta:

Oletko sinä koskaan maistanut petäjäistä leipää? Minä en. Emme me ole kansaa, Matias, emmekä koskaan ylitä sitä rajaa, joka meidän ja kansan välillä on. Meistä vain Johan kulki sen yli, meni kansan pariin ja kuoli sen tauteihin. (N 68)

Teolla on halu auttaa, mutta hän myös ymmärtää, ettei pysty samastumaan tavallisiin kansalaisiin. Teo Renqvist ei edusta sitä ihmisyyden ääripäätä, johon eläimyyttä peilataan, vaan hän yrittää omalla tavallaan rakentaa siltaa säätyjen välille. Köyhien lääkärinä Johan Berg on Teon mielestä onnistunut tekemään sen, mihin hänkin pyrkii. Johan Berg on kuollessaan kohdannut nälkävuosien kauhut tavalla, johon Teo ei itse pysty, vaikka tarjoaakin lääkärinpalveluja huono-osaisille. Teon hyväntahtoisuudesta paistaa esiin tietämättömyys. Hän kertoo Matiakselle vierailleensa pienessä torpassa matkallaan hautajaisiin. Siellä hän oli kohdannut kylmän vastaanoton:

Teo yritti puhua miehelle tämän omaa kieltä. Kun mies ei vastannut, Teo laski pöydälle setelin. --- Kun katse saavutti raha, mies nousi ja kaivoi uunin päältä puisen rasian, asetti sen pöydälle ja nosti esiin kolme samanlaista seteliä. --- - Syö sinä omasi, niin minä syön omani, hän murahti viimein. (N 71)

Teo yrittää parhaansa auttaa, mutta ei pysty ymmärtämään, mitä nälän näkeminen tosissaan on. Hän on tottunut ratkaisemaan ongelmat rahalla, vaikka muut keinot olisivat tarpeen. Tämä naiivi ajattelutapa vaivaa myös muuta sivistyneistöä ja sitä senaattori päivittelee mielessään:

Toisella puolella ovat kerjäläislaumoista vauhkoontuneet säätyläiset, jotka pelkäävät lokoisan arkensa häiriintyvän. He juoksevat kuin koirat häntäänsä jahdaten ja vaativat valtiolta rahaa ja ruokaa teiden varsille, jotta kaikki vaeltavat köyhät piruparat tyyntyisivät ja kääntyisivät takaisin koteihinsa. (N 64)

Lars ei yritä samastua kansaan, vaan hän pyrkii jäljittelemään aatteissaan sekä käyttäytymisessään senaattoria. Hän haluaa auttaa kansaa samalla tavalla kuin senaattorikin: sivistämällä heitä kohti ihmisyyttä. Agamben sanoo, että ihminen on ihminen vain tunnistettuaan itsensä ei-inhimillisen eläimen piirteissä ja juuri tähän tunnistukseen Teo pyrkii hakeutuessaan huono-osaisten pariin. Lars sen sijaan on löytänyt oman ”ihmisyytensä” matkimalla esikuvaansa, joka ei kuitenkaan ole ”inhimillinen”. Sekä Larsilta että senaattorilta puuttuu humanius ja arvostus muiden ihmiseläinten elämiä kohtaan. Heidän maailmassaan kansa on eläimellistynyt antropologisen koneen modernin muunnoksen mukaan.

4.3. Ihmisyyden kulissi

Molemmat veljekset pääsevät konkreettisesti ruokkimaan köyhää kansaa, kun Teo kohtaa Marjan ja Juhon. Tämän tapaamisen kautta äitiyden teema nousee jälleen esiin yhdistävänä tekijänä koko eläinkunnan keskuudessa ja se on myös yksi tekijä, joka sitoo eri säädyt toisiinsa: Marjan suurin pelko on lastensa menettäminen, mutta Lars Renqvistin vaimo Raakel kärsii äitiyden taakasta eri tavoin. Pariskunta ovat jäänyt lapsettomaksi, ja asia tuntuu painavan koko perhettä, mutta erityisesti Raakelia:

Teo ajattelee, että Raakel on veljeään viisaampi. Hän varmasti olisi jo hoitanut kerjäläisongelmankin, jos joku olisi älynnyt pyytää, kehottanut kaikkia palaamaan koteihinsa, ruokaa tulee jähka löytyy riittävän suuri kattila. ---

Kuinka hyvä äiti Raakel olisikaan, jos vain ei olisi maho. Vaikka voihan vika olla Larsissakin, Teo miettii, ehkä heidän sukunsa on tuomittu sammumaan heihin kahteen.

Ehkä juuri siitä tässä kaikessa on kyse. Nälkä karsii kansakunnasta pois heikoimmat kuin puutarhuri omenapuustaan huonot oksat. (N 12-13)

Teo ulottaa itsesäälinensä veljensä vaimon lapsettomuuteen asti vihjaamalla, että katovuosi näkyy myös heidän elämässään puutteena, ei ruoan mutta jälkikasvun. Raakel on tässä tilanteessa viaton sivustakatsoja, jonka lempeää luonnetta leimaa halu tulla äidiksi:

– Se on ohi tältä syksyltä, Raakel sanoo. --- –
Se ei ole tehnyt yli viikkoon yhtään kukkaa. –
Jaa, eikös se ennen ole tehnyt niitä yli pyhäinpäivän? Lars
pakottautuu ylös tuolistaan ja menee vaimonsa luo. Sama alakulo iskee
Raakeliin joka kerta, kun kiinanruusu alkaa talvehtia, eikä Raakelilla taaskaan
ole mitään, mille uhrata lämpöään ja rakkauttaan. Jos se ei enää alakaan kukkia,
sama pelko yli talven, sama lause joka kerta, joka vuosi, kun Lars palaa töistä
kotiin ja löytää vaimonsa sivelemästä ruusupuun lehtiä. – No, sitten
keväällä taas. – Ehkä, ehkä.
Mutta kun kaikki kaunis tuntuu kuihtuvan näinä päivinä. (N 14)

Äidinvaisto on niin vahva, ettei Raakel pysty tukahduttamaan sitä, vaan hänen on kohdennettava se johonkin elävään, tässä tapauksessa kiinanruusuun. Lars ei tunnu erityisesti välittävän vaimonsa ahdingosta tai samastuvan tämän lapsenkaipuuseen. Luontainen toive jälkikasvun suhteen ei nouse Larsin hahmossa esiin, sillä hän on tukahduttanut kaikki eläimelliset halunsa matkallaan kohti ihmisyyttä. Teo sen sijaan tuntee sympatiaa kälyään kohtaan ja on muutenkin sensitiivisempi tämän kaipuuta kohtaan. He ovat molemmat hukassa identiteettiensä kanssa ja kaipaavat jotain ihmisyyden kulissin ulkopuolelta.

Vaikkakin Raakelin tilanne on samastuttava ja herättää sympatiaa, on myös hänen tarinansa hyvin vallitsevasta tilanteesta vieraantunut. Samalla kun maalaiset lapset kerjuutiellä näkevät nälkää ja monissa tapauksissa päätyvät orvoiksi, toivoo yläluokkainen nainen tuovansa vielä yhden uuden ihmislapsen maailmaan. Äitiys ja vaimon osa olivat tärkeimmät roolit naisella siihen aikaan, ja Raakel ehkä kaipaa lisää sisältöä elämäänsä, sillä nyt hän on vain poliitikon vaimo, ilman omaa kutsumustaan. Hänen kaipuunsa taustalla voi myös olla halu samaistua muihin äiteihin ja kuulua tähän joukkoon. Raakelin äidinvaisto tuottaa hänen eläimyyttään ja tämän takia Lars vierastaa hänen toivettaan tulla äidiksi, kun taas Teo ymmärtää sen.

Juhon pelastettuaan Teo tajuaa, että pojan kohtalo on hänen käsissään, ja se millainen tulevaisuus Juho odottaa, on Teon vastuulla. He hakevat suojaa paikallisen lääkärin luota, ja Juho reagoi maiseman vaihdokseen passiivisesti eikä näytä tunteitaan. Hän on keskeneräinen eliö, josta voidaan kasvattaa mitä vain nyt, kun hänen perheensä on kuollut. Teo muistelee Marjan kuolinhetkeä ja ajattelee, että Juho tulee pian unohtamaan äitinsä muiston mutta, kun ”Juho varttuu mieheksi, hän herää jokaöiseen painajaiseen hien kastelemilla kylmillä lakanoilla äitiä huutaen, eikä tiedä ketä huutaa” (N 116). Teo tietää, kuinka tärkeä äiti on lapselle, aivan kuten hän tietää, miten tärkeitä jälkikasvu olisi Raakelille.

Hän yrittää kuvitella Juholle tulevaisuutta, ja hänen mielikuvissaan poika on ensin Mattsonin hoivassa ja sitten vanhana ja väsyneenä tehdastyöläisenä. Teo ei kuvittele liikoja mutta tietää, että mikä tahansa on parempi kuin mitä maailmalla on pojalle nyt tarjottavanaan. Lopulta hän kuitenkin päättää viedä lapsen veljelleen ja tämän vaimolle. Lars ei aluksi vaikuta vastaanottavaiselta:

– Eihän lasta voi noin vain ottaa.

– Ei häntä voi noin vain jättääkään.

Teo pyytää Larsia kysymään Raakelin mielipidettä. Larsin mielestä sillä ei ole väliä. Hän tekee päätökset heidän perheessään. Ainakin tällaiset. Teo käskee veljeään kysymään sitäkin asiaa vaimoltaan. (N 122)

Lopulta Raakelin hellä suhtautuminen poikaan saa Larsin myöntymään, ja Juho löytää uuden kodin. Juho saa uuden äidin menetettyään Marjan ja samalla Raakelin toiveet toteutuvat. Tässä huostaanotossa elämyys voittaa ihmisyyden ja tunnen järjen.

Juho tapaa kirjan viimeisessä luvussa senaattorin, jonka kaimaksi eli Johaniksi hänet on nyt uudelleen nimetty. Nimen myötä hän siirtyy haluamattaan elämyyden piiristä ihmisyyteen. Ruunin nimetessä itsensä hän antoi itsellensä vapauden olla kuka vain halusi, mutta Juhon uudelleennimeäminen kahlitsee hänet maailmaan, joka on täynnä odotuksia siitä, kuka ja minkälainen hänen tulisi olla.

Johan on alkanut sopeutua uuteen elämäänsä, mutta silti hänestä näkee, ettei hän kuulu joukkoon:

Pojalla on päällään merimiespuku. Se sopisi hyvin enkelikiharaiselle lapselle, mutta tällä pojalla on ohuet, suorat hiukset, eikä vaatetus pysty peittämään hänen maataispiirteitään. Silti hän on oppinut kantamaan pukunsa. (N 138)

Johanista on tullut osa sivistynyttä perhettä ja hän on oppinut uuteen asemaansa kuuluvat käytöstavat, mutta silti hänen uusi isänsä Lars häpeilee, kun poika syödessä

unohtaa täysin ympäröivän maailman ja keskittyy vain ruokalautaseensa, täysin laiminlyöden kunnianarvoisan vieraan. Häpeä on tunne, joka kuuluu ihmisyyteen. Toislaiset eläimet eivät tunne häpeää, vaikka me haluaisimmekin ajatella, että kun lemmikkimme tekee jotain kiellettyä, se häpeää sitä läksytyksen jälkeen. Lapsetkaan eivät häpeä, ennen kuin vanhemmat opettavat heidät siihen. Lars häpeää poikaansa, sillä hän ei käy vielä ihmisestä. Aivan kuin huonosti koulutettu lemmikki, Johan ei noudata niitä sääntöjä, jotka hänelle on asetettu, vaan käyttäytyy arvaamattomasti tuoden eläimyyttään esiin.

Inhimillisyys on saavutettavissa oppimalla ja siihen kuuluu tietynlainen pukeutuminen, elehtiminen ja käytöstavat. Lars Renqvistille nämä ulkoiset seikat ovat hyvin tärkeitä. Hänen veljensäkin ”huomaa kuinka Lars on opetellut kurtistamaan otsaansa kuin jumaloimansa esimies senaatissa.” (N 11) Me opimme käyttäytymään kuin ihmiset seuraamalla vanhempiamme, sisaruksiamme ja myöhemmin ystäviämme ja niitä, joita ihailemme. Larsin ylin esikuva on senaattori, jonka nimen myötä hän siirtää kaikki omat odotuksen Juhanin harteille.

Ravinnon tarve on kuitenkin osa biologiaa ja nälkää nähneenä Johan unohtaa nämä sosiaalisesti rakentuneet konventiot, kun saa ruokaa eteensä. (vrt. Eriksen 2004, 64.) Johan ei siis pysty täysin peittelemään eläimyyttään, joka tulee esiin hänen luonnollisten biologisten tarpeidensa sekä epäsopivan ulkonäkönsä kautta. Nälkä tuottaa sekä ihmisen ja eläimen: se on perustarve, joka yhdistää kaikkia eläviä olentoja. Larsin on vaikea ymmärtää tätä koska, hän ei ole kärsinyt nälkää, Teo sen sijaan on tarkkanäköisempi ja pystyy huomioimaan myös muita oman kokemuspiirinsä ulkopuolella.

Renqvistit rakentuvat ihmiseläimiksi omassa kulttuurissaan ja sen monien sääntöjen keskellä. He haluavat auttaa muita mutta suurilta osin myös itseään. Lars ajattelee senaattorin tavoin, että onni löytyy kulttuurista, kun taas Teo uskoo luonnon voimaan. Lopulta Renqvistien ”inhimillisyys voittaa” ja he löytävät keinon auttaa huono-osaisia omalla tavallaan. Johanin tapauksessa tämä apu pelastaa hänen henkensä, mutta hänen eläimyytensä tukahdutetaan ja hänelle aletaan opettaa ihmisyyttä. Vaikka Lars näkee ottolapsensa käytöksen epäsopivana, senaattori kommentoi sitä seuraavasti:

– Pitää syödä, että jaksaa opiskella ja rakentaa kansakunnan tulevaisuutta. (N 139)

Tällä lausahduksella senaattori antaa hyväksyntänsä Johanin eläimyydelle ja hänen rakenteilla olevalle ihmisyydelleen sekä niiden yhtäaikaiselle ilmenemiselle samassa kehossa. Senaattorin suopeus tuntuu kuitenkin pohjaavan siihen, että eläimellisyys on hyväksyttävää, jos siitä vain pyritään irtautumaan. Kehitys ja sivistys edustavat hänelle ihmisyyttä korkeimmassa muodossaan ja siihen on kaikkien pyrittävä. Hän ei kuitenkaan näe nälkää eläinkuntaa yhdistävänä fysiologisena piirteenä, vaan eläimellisyyden jäänteinä, joka on hyväksyttävää vain oikeassa kontekstissa. Nälkä pitää antropologisen koneen käynnissä, kun kurotamme kohti jumalallista sivistystä ja jätämme eläimyyden jälkeemme.

Senaattorin tökerö lausuma viittaa Snellmanin taloudelliseen ajatteluun, joka perustuu siihen, että sivistys ei voi menestyä alkeellisissa taloudellisissa oloissa. Kansan sivistäminen sen sijaan oli ainoa keino köyhyyttä ja kurjuutta vastaan. (Savolainen 1989, 10, 15) Snellmanin sivistämistoiveiden taustalla oli köyhyden eli siis perimmäisesti eläimellisyyden kitkeminen pois Suomen kansasta. Aivan kuin Juhokin sivistyksen pariin tullessaan nimellisesti lopetti kärsimisen. Snellman ei nähnyt sivistystä vain irrallisten tietojen oppimisena, vaan hänen mielestään se liittyi siihen, että jokainen hankkii todellista ja elävää tietämystä omasta elinympäristöstään. Ajan myötä oman ympäristönsä tunteminen tulisi johtamaan tiedonhalun kohdistumiseen vieraisiin asioihin. (Skyttä & Skyttä 1981, 228) Hän yrittikin neuvoa maanviljelijöitä kokeilemaan erilaisia metodeja, vaikka katovuosien iskiessä maanviljelijöiden taidoilla ei ollut mitään tekemistä satojen tuhoutumisen kanssa. Snellmanin toiveena oli, että jokainen pysyisi omassa elinympäristössään, maalaiset maalla ja kaupunkilaiset kaupungissa. Luonto ja kulttuuri oli pidettävä erillään, vaikkakin kulttuuri oli ujutettava myös luonnon puolelle. Monet eläimet ovat luonnoltaan sosiaalisia, mutta sosiaalisessa käyttäytymisessäkin on nähtävissä kaksi vastakkaista pyrkimystä. Yksilöt hakeutuvat kaltaistensa seuraan, mutta toisaalta varaavat ympärilleen oman tilansa. Senaattori ja muut hänen kaltaisensa ovat reviiiritietoisempia, kun taas köyhät hakeutuvat toistensa seuraan, varsinkin kun kaipaavat turvaa toisistaan. (Viitala 2004, 158)

Senaattorin ja Lars Renqvistin suurpiirteinen ajattelu jättää täysin yksilöt ulkopuolelleen. He ovat sulkeutuneet omalle reviiirilleen ja ajattelevat suuria kokonaisuuksia. Lars varsinkaan ei pysty näkemään Juhoa sen kansan edustajana, jonka etua he teoillaan mukamas ajavat. Teo sen sijaan pyrkii auttamaan näitä

yksilöitä, koska ei voi omilla teoillaan auttaa suuria ihmismassoja. Tämän takia hänkin päätyy ottamaan itselleen suojatin, sillä Mattson houkuttelee Teon palkkaamaan kotiapulaisekseen Saaran, jonka kanssa Teo makasi edellisvuonna. Saara on nyt raskaana ja Mattson syyllistää Teoa vihjaamalla, että hän saattaa olla lapsen isä.

– Minun, sinun... puolalaisen, mistä sen tietää. Itsensä se ainakin on, Saaran. Samanlaisia ne on syntyessään kaikki, saman maailman lapsia. Toinen juttu on sitten se, syntykö hökkeliin vai kivilinnaan. (N 131)

Mattsonin lausahduksessa tiivistyy hyvin se, että millaisiksi kasvamme, on vahvasti ympäristömme vaikutusta.

Teo ottaa tytön luokseen, ja vaikka hän tietää, että siitä puhutaan, häntä huolestuttaa vain veljensä puolesta. Vaikka Teo kokee oman asemansa ja sen mukana tulevat odotukset taakkana, on hän alkanut hellittää periaatteidensa kanssa. Saaran hän ottaa luokseen ehkä osittain sen takia, että hänen todellinen rakkautensa kohde Cecilia on lähtenyt Pietariin. Teo on siis menettänyt rakkautensa, aivan kuin hän pelkäsikin, ja haaveilee vielä seuraavansa naista. Pietari on myös Teolle paikka, jossa hän toivoo voivansa elää onnellisena, omana itsenään.

Saara pyytää Teo koskettamaan hänen vatsaansa, kun vauva potkii:

Ehkä se kaipaa jo vapautteen, jonka luulee löytävänsä kohdun ulkopuolelta, Teo ajattelee, ehkä se haluaa jo irtautua kahleesta, jolla se on äitiinsä kytketty. Kuka sille kuiskaisi, ettei ole mitään todellista vapautta? Mitä lähemmäs me sitä liu'umme, sitä kiihkeämmin me hamuamme otetta kaikista niistä kahleista, jotka vain kätemme ulottuville osuvat. ---

Kahleiden pituus osoittaa meille vapautumme rajat, vain osaansa tyytymällä voi elää niistä kahleista piittaamatta. (N 133-134)

On selvää, että Teo kokee oman elämänsä, oman ihmisyytensä ahdistavana vankilana, josta on vaikea irtautua. Hänen ihailemansa henkilöt ovat tyytyväisiä osaansa, kuten Cecilia, joka ei tunne häpeää siitä, että on prostituoitu. Teo sen sijaan ei voi hyväksyä sitä, että Cecilia harjoittaisi kyseistä ammattia omasta tahdostaan, vaan haluaa kuvitella, että tämä on vain viaton maalaistyttö, joka on lähes vahingossa päätenyt Katajannokalle. Teo tuntee huonoa omaatuntoa etuoikeutetusta elämästään, mutta ei myöskään ole valmis luopumaan siitä. Hän yrittää tyytyä omaan osaansa, mutta miten hyväosaiseen elämään ”tyydytään”? Teo haluaa ympäröidä itsensä henkilöillä, jotka muistuttavat häntä elämydestä, koska ei pysty itse olemaan siihen yhteydessä. Koska Teolle on saneltu hyvin tarkkaan, kuka hänen kuuluisi olla, hän ei tunne itseään.

Teo on tavallaan samankaltaisessa tilanteessa kuin Marja, eläimyyden ja ihmisyyden välitulassa. Hän ei kuitenkaan pysty omaksumaan kumpaakaan identiteettiä eikä näe arvoaan hybridinä. Teo ei löydä samastumisen kohdetta, sillä hänen elämästään ei löydy koko eläinkuntaa yhdistäviä tekijöitä, kuten nälkää ja kärsimystä. Perustarpeiden puuttumisesta johtuvat surut tai äitiys kohdistuvat häneen vain välillisesti, hänen läheistensä kautta. Kotiapulaisensa Saaran ja tämän lapsen kautta Teo voi jatkaa tarkkailuaan oman kotinsa rauhassa. Saara toimii sinä peilinä, jonka kautta Teo voi tunnistaa oman ihmisyytensä.

Ihmisyyttä voisi ajatella kulissina, jota pidämme yllä. Tämä kulissi on Teolle taakka, mutta Cecilialle se on keino paeta. Hän pystyy pitämään yllä useita kulisseeja ja niiden varjolla suojelemaan omaa itseään. Juholle tuotettu ihmisyyden antaa myös hänelle mahdollisuuden elää toista elämää Johanina. Hän voi olla joku muu, mutta on selvää, että tämä kulissi ei ole aukoton, sillä hänestä näkee vielä menneisyyden Juhona. Yksi ihmisyyden erityispiirteistä on ihmiskeskisyys: kun koko eläinkunta kärsii katovuosina, voi ihminen tärkeydessään ja ylemmyydessään sulkeutua tämän ulkopuolelle. Torppareita ja kerjäläisiä eläimellistämällä sivistyneistö pystyi erottamaan itsensä kansasta, ja näin ollen heidän auttamisensa luonne muuttui. Miksi auttaa jotakuta, joka on niin kaukana minusta itsestäni? Tällä samalla ajattelumallilla ihmiseläin oikeuttaa monet tekonsa, jotka hyödyttävät vain meitä itseämme, mutta vahingoittavat muuta maailmaa.

5. LOPUKSI

Aki Ollikaisen *Nälkävuoden* kautta ihmisyyttä voidaan tarkastella erityisellä tavalla, sillä ääriolosuhteissa ihmiseläin on hauraimmillaan. Se miten lajitoverit kohtelevat toisiaan, on erityisen merkityksellistä ja se, miten pidämme huolta toisistamme, kertoo paljon ihmisyydestä ja siitä mikä sitä määrittelee. Yhteiskunnan eriarvoisuus nousee tärkeään osaan katovuosien aikana, sillä ne vaikuttavat eri asemassa oleviin eri tavoin. Lähestyin tätä tutkimusta kysymällä mitä on olla ihminen, kun perustarpeet eivät täyty. Vaikka kysymykseen vastataan historiallisin esimerkein, voitaisiin samaa miettiä minkä tahansa katastrofitilan kontekstissa. Monet nykymaailmassa elävät samanlaisessa tilanteessa kuin *Nälkävuoden* kerjuulle ajautuneet maalaiset.

Eläintutkimuksellisen tai posthumanistisen näkökulma valitseminen ihmisyyden tutkimiseen antaa mielestäni heti vastauksen siihen tärkeimpään kysymykseen eli siihen, ovatko ihmisetkin eläimiä? Vastaus on, että olemme vain yksi laji muiden joukossa, mutta kuvittelemme olevamme muita lajeja erityisempiä. Vuosisatojen saatossa olemme löytäneet jatkuvasti uusia tapoja hyväksikäyttää luontoa ja ei-inhimillisiä eläimiä ja tämän kautta antroposentrisyys on voimistunut. Nostaessamme itsemme korkeammalle jalustalle kuin muut olennot, olemme myös antaneet luvan itsellemme asettaa muita lajitovereitamme kauemmas ihmisyydestä. Kun näemme heidät eläimellisinä, emme enää välitä teoistamme tai koe tarvetta auttaa hädänalaisia. Koen nämä kysymykset hyvin tärkeinä juuri siksi, että viime kädessä ne vaikuttavat tulevaisuuteemme kirjallisuuden ja taiteentutkimuksen ulkopuolellakin.

Ihmisyyttä voidaan tarkastella erilaiset dualismien ja käsitteiden kautta. Giorgio Agambenin antropologinen kone näkee *homo sapiensin* lajina, joka tuottaa ihmisen tunnistuksen itsessään. Olemme siis ihmisiä, koska ei-inhimillisiä eläimiä katsomalla näemme, että emme ole enää samanlaisia kuin ne. Myös erot säätyjen välillä nousevat vahvasti esiin, kun tarkastellaan sitä miten eri henkilöt tuntuvat kokevan oman ihmisyytensä kriisin hetkellä.

Torppariperheen äiti Marja on hahmo, jonka ihmisuus ajautuu kriisiin katovuosien myötä. Kun hänen elämänsä on vielä järjestyksessä, eikä ravintoa ja turvaa ole menetetty, ei hänen tarvitse kyseenalaistaa omaa ihmisyyttään. Hän on vaimo ja äiti, mutta miehensä hiivuttua äitiys ottaa vallan. Vaimona oleminen edustaa hänen

ihmisyyttään, kun taas äitinä hän ei ole enää lajinsa edustaja vaan emo, jonka täytyy suojella jälkikasvuun. Marja ei vielä tunnista omaa eläimyyttään, mutta näkee miehensä Juhanin eläimellistyneenä, sillä hän on nääntyessään menettänyt puhekykynsä.

Myöhemmin Marjan oma puhekyky on koetuksella ja se, miten hän kommunikoi on hyvinkin tiukasti sidoksissa hänen omaan ihmisyyteensä. Kun Marjalle puhutaan, hän reagoi puheeseen hyvinkin erilaisin tavoin. Toisaalta hänelle osoitetut ystävälliset sanat muistuttavat Marjaa hänen ihmisyydestään ja ajasta ennen katovuosia, mutta kovat puheet tuovat esiin hänen eläimyytensä. Hän toimii pikemminkin tämän solvaajan oman ihmisyyden tuottamisen maalitauluna. Marja on eläimellistynyt ja hänen kauttaan joku toinen tuottaa sanoillaan esiin omaa ihmisyyttään. Jos Agamben kuvaili tilanteen, jossa pyrimme jatkuvasti jumalalliseen ja samalla pois päin eläimellisestä, on Marjan tilanne päinvastainen. Hän ”taantuu” lähemmäs eläimyyttä, pois päin ihmisyydestä. Vaikka Marja näkee, ettei ihmisyyden enää palvele häntä, tuntuu eläimellinen vieraalta ja pelottavalta.

Vasta kun Marja tapaa Ruunin, alkaa hän itsekkin vaalia omaa eläimyyttään. Ruuni nostaa hänen äidinvaistonsa pinnalle, vaikka se ei ollutkaan kadoksissa, piti Marja sitä itsestäänselvyytenä. Ruuni on hyväksynyt oman eläimyytensä osana ihmisyyttä ja on lähes täydellinen hybridi. Hän selviytyy ääriolosuhteissa koska ei häpeile itseään ja tietää etteivät ihmisyyden arvot ja säännöt enää palvele häntä. Ruuni ei luota siihen, että saisi apua muilta ihmiseläimiltä, mutta ottaa Marjan avun vastaan koska hän tarjoaa sitä vilpittömästi. Ruuni on oppinut omakohtaisten kokemusten kautta selviytymään, mutta myös hänen nuori ikänsä tekee Ruunista mukautuvaisen. Kun puhutaan ihmiseläimistä, on Ruuni juuri sitä: sekä ihminen että eläin.

Marjassa nousee ensin esiin hänen positiivisena nähty eläimyytensä eli äitiys, mutta kun kerjuulla on hän huomaa, että määrittävin tekijä ainakin muiden silmissä on naiseus. Tämä vie hänet lähtökohtaisesti lähemmäs eläimyyttä kuin ihmisyyttä. Ruunin innoittamana hän antaa omalle eläimellisyydelleen vallan ja pistää vastaan häntä kaltoin kohdelleelle talonväelle. Vaikka hänen aggressiivinen kostonsa suoritetaan välillisesti lehmän kautta, korostaa se hänen eläimyyttään entisestään. Marja juo verta suoraan lehmästä ”kuin eläin”, sen sijaan että varastaisi lehmän, kuten ei-inhimillinen eläin voisi tehdä. Jos Ruunin kautta ihmisyyden nähdään täydellisessä

avoimuuden tilassa, on se Marjan kautta ajautunut kriisiin. Ääriolosuhteet saavat Ruunin kukoistamaan, mutta Marja sen sijaan joutuu ensimmäistä kertaa kyseenalaistamaan oman ihmisyytensä ja sen ongelmat.

Yksi tapa käsitellä eläimyyttä on eläimellistäminen. Matalena nimeää nälkensä kissaksi ja tekee tunteesta helpommin käsiteltävän. Nälkä on jotain, joka yhdistää koko eläinkuntaa ja eläimen muodossa se vie meidät vieläkin lähemmäs eläimyyttä. Matalenalle eläimisyys ei ole pelottavaa, vaan se edustaa hänen tuntemiaan lajeja: kissoja ja lintuja, jotka muistuttavat häntä ajasta ennen katovuosia. Marjan tunteet eläimellistyvät myös toislaajisiksi hahmoiksi, mutta niissä piilee vaara ja pelko luontoa kohtaan. Marja on kuitenkin ehtinyt nähdä miten luonto, josta he aiemmin saivat elinkeinonsa, on nyt muuttunut kuoleman ja kadon symboliksi. Hän vierastaa luontoa ja siksi myös omaa eläimyyttään. Marjalle toislaajiset eläimet kuten käärme ja lehmä ovat myös muistutuksia hänen omasta naiseudestaan, joka sitoo hänet eläimyyteen.

Marjan miehelle Juhani ihmisyyden on taakka, johon liittyvät velvollisuudet isänä sekä miehenä vievät hänet nälkäkuoleman partaalle. Hän toimii ihmisyyden sääntöjen mukaan, mutta eläimisyys pelastaa hänet. Juhani ei kuitenkaan löydä omaa eläimyyttään Ruunin tavoin, vaan ottaa täysin ei-inhimillisen hahmon ja pysyy perheensä rinnalla lintuna. Kun Marja tuntee syyllisyyttä hylättyään miehensä, alkaa Juhani ilmestyä hänelle unimaailmassa. Vapautta ja sielukkuutta symboloivat linnut pitävät Juhani elossa, irtautuneena vastuusta ja säännöistä, jotka leimasivat aikaa ennen katovuosia. Sukupuolten välinen eriarvoisuus tulee esille Juhani ja Marjan eläimyyden etsinnässä, kun Marjaa naisena eläimellistyy negatiivisesti ja Juhani ylevöityy lintuna. Marjan eläimisyys on jotain alhaista, kun taas Juhani jumalallista. Äiti joutuu kantamaan lastuun yhteisistä lapsista, samalla kun mies on kirjaimellisesti vapaa kuin taivaan lintu. Lopussa kuolema vie Marjan, mutta Juhani selviytyy.

Kerronnallisesti *Nälkävuodessa* tutkitaan ihmisyyttä antamalla katsaus historian molemmiin puolin, sekä ylempien että alemmien säätyjen maailmaan. Luvut mukailevat alussa luonto–kulttuuri -jaottelua, kunnes Juho-lapsen kautta nämä kaksi yhdistyvät. Juho on hybridi, jossa sekä eläimisyys että ihmisyyden elävät. Häntä muokataan ulkoisesti vastaamaan sivistyneistön odotuksia, mutta sisäisesti hän pysyy torpparin poikana.

Aloitin tutkimukseni tarkastelemalla ihmisyyttä eläimyyden kautta. Posthumanismin nimessä on syytä irtautua ensisijaisesti ihmiskeskeisestä ajattelutavasta, mutta koska

tutkimuskysymykseni käsittelee juuri ihmisyyttä, pitää myös kysyä mitä se on. Torppariperhettä tutkiessa keskitytään eläimyyteen ja sen löytämiseen itsestä, mutta viimeisessä luvussa otan esille ihmisyyden. Renqvistit ovat kasvaneet kaupungissa ja he tuntevat vain kulttuurin. Luonto ja eläimyyden ovat jotain vierasta, johon ei ole syytä paneutua enempää. Kato vaikuttaa heihin hyvin erilaisesti ja lopulta nälkävuosien kärsimys saa sivusta seuraavan Teo Renqvistinkin kysymään mitä ihmisyyden on.

Teo eläimellistää alempia, mutta ei ilkeydestä vaan tarkkailun halusta. Hän ei tunne itseään mukavaksi omassa roolissaan ja kamppailee ihmisyytensä kanssa. Teo elää muiden mielipiteiden sekä yhteiskunnan odotusten ja sääntöjen varassa. Hän tuntee olevansa kahlittu ja huomaa muissa ihmisissä sen, että oman eläimyyden hyväksyminen on avain vapaampaan elämään. Hän ei kuitenkaan itse uskalla luopua ihmisyydestään ja tämän vuoksi ympäröi itsensä eläimellistetyillä ihmisillä. Teo tuntee sääliä nälkävuosista kärsiviä kohtaan, mutta ei tunnu aluksi löytävän oikeaa keinoa toteuttaa haluansa auttaa. Hänen ongelmana on tietämättömyys eli hän ei pysty samaistumaan muihin, ja kipuilee tämän kanssa.

Teo ihailee elämänsä naisissa heidän muuntautumiskykyään ja sitä että he ovat tämän takia vapaita. Hänen salaisena toiveenaan olisi luopua omasta ihmisyydestään, mutta ei voi sitä tehdä, joten Teo toivoo, että muut mukautuisivat hänen elämäntilanteeseensa. Teo yrittää saada hyväksyntää ihmisyydelleen alempisäätisiltä, koska ei voi sietää omaa veljeään, joka on täysin sinut ihmisyydessään. Lars Renqvist ei kamppaile identiteettinsä kanssa, vaan yrittää sen sijaan kehittää sitä entisestään ihailemansa senaattorin mukaan. Senaattori eli J.V. Snellman edustaa ylintä sivistystä ja kulttuuria eli hän on tavallaan äärimmilleen viety ihmisyyden ilmentymä. Hän yrittää auttaa kansaa kulttuurin keinoin, mutta on täysin luonnosta erkaantunut. Senaattorin hahmo esitetään kuitenkin ristiriitaisena ja moniulotteisena, eikä täysin kylmänä ja tunteettomana. Hänessä ihmisyyden näkyy kulissina, jonka alla kuitenkin myrskyää. Tämä näkyy varsinkin, kun senaattori muistelee kuolleita läheisiään.

Lars Renqvist pitää yllä vahvaa ihmisyyden kulissia, jolla hän suojelee itseään eläimellisyydeltä, jonka näkee heikkoutena. Teo yrittää romahduttaa hänen kulissiaan alati ja myös vaimo Raakel näyttää näitä heikkouden merkkejä lastenkaipuunsa kautta. Kun Juho huostaanotetaan heidän perheeseensä, toimii hän Larsille muistutuksena eläimyydestä. Juhosta tulee Johan ja häntä aletaan kouluttaa kuin eläintä kohti

sivistystä. Johan on kuitenkin kärsinyt nälkää sekä kylmyyttä ja käynyt ääri rajoilla, eikä hän pysty ylläpitämään samanlaista kulissia kuin Lars. Johan ei pysty kontrolloimaan nälkäänsä ja tuo käytöksellään eläimyyttään esiin.

Ihmisyys on opittua käytöstä, eikä tule kenellekään luonnostaan. Jaamme biologiset tarpeemme muun eläinkunnan kanssa ja siksi niitä kutsutaankin eläimellisiksi. Kulttuuri on osa ihmisyyttä ja vaikka se alati sekoittuu luontoon, pystymme kontrolloimaan sitä aivan eri tavalla kuin luontoa. Haluamme ajatella, että omat eläimelliset piirteemme ovat kontrollin alaisina, mutta totuus on, että ne ovat sitä vain tiettyyn pisteeseen saakka. Johanin luontainen eläimisyys on hänessä niin syvällä, että hän ei pysty opettelemaan siitä pois.

Perustarpeiden puuttuminen pakottaa meidät tarkastelemaan omaa ihmisyyttämme. Ääriolosuhteissa ”eläimelliset” piirteemme korostuvat ja alamme pelätä kontrollin menettämistä. Eläimisyys näyttää eri olosuhteissa ja konteksteissa erilaisina. Marjan äitiyden kautta se on positiivista, mutta naiseuteen yhdistettynä alhaista. Eläimellistynyt Juhani on ylevöitetty, kun taas Ruunista se tekee häikäilemättömän selviytyjän. Eläimellisyyden hyväksyminen osaksi ihmisyyttä tuntuu väistämättömältä äärimmäisissä olosuhteissa, kun ne peruspalikat, joiden varaan ihmisyyttä rakennetaan, alkavat kaatuilla. *Nälkävuodessa* tuodaan monipuolisesti esiin eri tavat, jolla ihmisyyteen ja eläimyyteen voidaan suhtautua omassa itsessään. Ihmisyyden olemusta tuodaan esiin sukupuolen ja luokkaerojen kautta, mutta kirjan lopussa myös todetaan että ”olemme syntyessämme samanlaisia kaikki”. Erottava tekijä on vain ne olosuhteet, joissa kasvamme ja se miten kohtelemme muita. Tämä lausahdus pätee myös koko eläinkuntaan: olemme kaikki tasavertaisia tällä planeetalla, mutta jotkut ovat vain päättäneet olevansa muita arvokkaampia.

Yksi ihmisen erityispiirteistä on se, että tunnistamme itsemme ihmisiksi ja sitä ihmisyyttä on myös tässä kohdoteoksessani. Ääriolosuhteet ajavat ihmiseläimet reflektoimaan omaa ihmisyyttään suhteessa omaan eläimyyteemme. *Nälkävuosi* ei vastaa kysymykseen olemmeko ihmisiä vai eläimiä, vaan antaa vastauksen, että olemme molempia. Ihmisyyttä on helpompi hyväksyä, koska meidät on kasvatettu ajattelemaan itseämme ensisijaisesti ihmisinä. Eläimellinen osuus on pidettävä piilossa, vaikka kaikki tiedämme sen olevan meissä kaikissa. Oman eläimyyden

hyväksyminen ei ole helppoa, mutta jotta ihmiseläimet voisivat olla tasa-arvoisia keskenään, meidän pitää hyväksyä se, että olemme tasa-arvoisia muiden lajien kanssa.

Eläinkysymys on yksi aikamme tärkeimmistä, mutta kaikki eivät halua ratkaista sitä. Mielestäni kirjallisuuden kautta voi tähän kysymykseen löytää hyviä vastauksia ja tätäkin tutkimusta voisi laajentaa ottamalla historiaa käsittelevän kohdeteoksen rinnalle toisen, joka käsittelee samoja teemoja nykypäivänä. Ihmisyyttä olisi kiinnostava tutkia myös suhteessa teknologiaan ja siihen, miten esimerkiksi teknologia vertautuu eläimyyteen. Eri aikakausia käsittelevän kirjallisuuden tutkimuksen kautta voisimme todeta ainakin sen, että olemme pohtineet samoja asioita siitä lähtien kun nostimme oman lajimme korkeammalle alustalle kuin muut. Voisi jopa sanoa, että siitä ovat alkaneet kaikki ongelmamme. Vaikka ajatus siitä, että palaisimme täysin takaisin luontoon ei enää ole realistinen, olisi meidän ainakin ajatuksen tasolla syytä palata taaksepäin aikaan, jolloin ihmisyyttä ei ollut jotain erityistä.

Lähteet

LÄHTEET

N = Ollikainen, Aki 2012: *Nälkävuosi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala

Agamben, Giorgio 2004: *The Open: man and animal*. Stanford, California: Stanford University Press.

Aaltola, Elisa 2013: Johdanto: Ihminen, eläin vai molemmat? Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Aaltola, Elisa & Keto, Sami 2015: Johdanto: Toislajisena ihmisen maailmassa. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Eriksen, Thomas Hylland 2004: *Toista maata? Johdatus antropologiaan?* (Suom. Maarit Forde ja Anna-Maria Tapaninen) Suomen antropologinen seura. Helsinki: Gaudeamus.

Dawkins, Marian S. 2013: Eläinten kärsimyksen arvioinnin tieteellinen perusta. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Gaard, Greta 1993: Living interconnections with Animals and Nature. Teoksessa *Women, animals, nature*. Toim. Greta Gaard. Philadelphia: Temple University Press.

Gruen, Lori 1993: Dismantling Oppression: An Analysis of the Connection Between Women and Animals. Teoksessa *Women, animals, nature*. Toim. Greta Gaard. Philadelphia: Temple University Press.

Gustafsson, Laura & Haapoja, Terike 2015: Mistä ei voi puhua – taide, eläin ja kielen ulkopuolinen. Teoksessa: *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Ingold, Tim (toim.) 1988: *What is an animal?* London: Unwin Hyman.

Loughnan, S.; Haslam, N.; Sutton, R.M.; Spencer, B.: *Dehumanization and social class: Animality in the stereotypes of "white trash," "chavs," and "bogans"*. Julkaisussa: *Social Psychology* 2014, Vol.45(1), pp.54-61

Nussbaum, Martha 2013. Eläinten moraalinen asema. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Pitkänen Kari 1991: Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva. Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Rollin, Bernard E. 2013: Tieteellinen ideologia, antropomorfismi, anekdootti ja etiikka. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Ryan, Derek 2015: *Animal Theory: A Critical Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Savolainen, Raimo 2006: *Sivistyksen voimalla. J.V. Snellmanin elämä*. Helsinki: Edita Prima Oy.

Savolainen, Raimo 2006: Valtiovarainpäällikkö nälkävuosien kaaoksenhallitsijana. Teoksessa *J.V. Snellman – Valtiovarainmies ja Ihminen*. Toim. Pertti Hakala ja Paula Avikainen. Helsinki: Printsystems Oy.

Sihvonen, Jukka 2014: Ihmiskuvia, eläimiä ja antropologisia koneita. Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos.

Singer, Peter 2013: Kaikki eläimet ovat tasavertaisia. Teoksessa *Johdatus eläinfilosofiaan*. Toim. Elisa Aaltola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Skyttä, Kyösti ja Skyttä, Päivi 1981: *Tuntematon Snellman*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Soikkanen, Hannu 1991: ”Miekalla, nälällä ja rutolla” – Kriisit historiassa. Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Taylor, Nik 2013: *Humans, animals and society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Lantern Books

Tuomivaara, Salla 2015: Saako ihmistä sanoa eläimeksi? Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*. Toim. Elisa Aaltola & Sami Keto. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Viitala, Jussi 2004: *Inhimillinen eläin, eläimellinen ihminen*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Werness, Hope B. 2003: *The continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in Art*. New York: The Continuum International Publishing Group Inc.